290395

Ватан истиқболи учун овоз берайлик!

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

ÖZBEKISTON ADABIYOTI VA SAN'ATI

1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН НАШР ЭТИЛА БОШЛАГАН

1995 ЙИЛ

ҲАФТАЛИК ГАЗЕТА ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ • СОТУВДА НАРХИ ЭРКИН 24 МАРТ, №12 (3299)

ПРЕЗИДЕНТ ИСЛОМ КАРИМОВНИНГ НАВРЎЗ ТАБРИГИ

Азиз ватандошлар!

Юртимизга улуғ айём — Наврўзи олам кириб келмоқда.

Наврўз — баҳор ва гўзаллик байрами, ёшариш ва янгиланиш байрами.

Наврўз айёмини — табиат уйғонадиган ойни ўтмишда яшаган боболаримиз «Улуғ ой» ёки «Умид ойи» деб атаганлари катта маънога молик. Чунки, баҳор келиши билан баракали ва мўл ҳосил олиш учун янги меҳнат мавсуми бошланадиган бу ажиб даврда, нафақат табиат, балки инсон умидлари ҳам куртак очади, инсонлар дили покланади.

Наврўз қадим-қадимлардан халқимиз учун, диёримиз учун меҳру мурувват байрами бўлиб келган.

Бу улуғ айёмда бева-бечораларнинг, етим-есирнинг ҳолидан хабар олиш, кўнгли яримларга таскин бериш — халқимизнинг энг буюк фазилатидир.

Бу улуғ айёмда эски гина ва аразлар унутилади, халқлар ва миллатлар жипслашади, ўзаро меҳру муҳаббат ҳукм суради, буюк ишларнинг режалари тузилади.

Халқимиз ибораси билан айтсак, ҳаёт — бизга худо ўлчаб берган омонат. Охир-оқибатни ўйлаб яшаган инсон ҳеч қачон кам бўлмайди. Биламизки, бойлигу давлат келади-кетади, аммо комил инсонлардан яхшилик қолади, ном қолади, савобли ишлар қолади.

Бугун ҳар бир диёнатли инсон: «Юртимиз тинч, халқимиз тотув бўлсин. Ҳар бир оила мустаҳкам бўлсин, ҳар бир хонадон дастурхони тўкин-сочин бўлсин. Ҳар бир инсон бахтли-саодатли бўлсин», дея эзгу ният ва умидлар қилмоқда.

Ўзлигимизни англаб, миллий қадриятларимизни тиклаб, ота-боболардан мерос бўлиб қолган анъаналарни юксак кўтараётганимизнинг ҳам, олиб борилаётган халқчил сиёсатнинг ҳам маъно ва муддаоси аслида шу.

Ўзаро меҳру оқибатимиз кун сайин зиёда бўлиб, адолат қарор топса, поклик ва ҳалоллик одатга айланса — ана шундагина биз тилагимизга етамиз.

Бугунги улуғ айём кезларида яна бир фикрни баён этишга ижозат бергайсиз. Референдум — умухалқ овз бериши арафасида одамларимиз турли жойларда бугунги сиёсатимизга ўз муносабатларини очиқ-ойдин билдирмоқдалар.

Халқимиз бугунги мураккаб ўтиш даврида шунча қийинчилик, етишмовчилик ва бошқа оғир ташвишларга сабр-тоқат билан бардош бериб, ўз якдиллиги ва ҳамфикрлиги билан жаҳон жамоатчилигини ҳайратда қолдирмоқда.

Давлатимизнинг сиёсатига билдирилган ишонч ва хусусан, менинг шаънимга айтилган фикрларни ғоят юксак қадрлайман. Олижаноб халқимиз олдида бош эгиб таъзим қиламан. Ва бугунги муқаддас байрам онларида чин қалбимдан айтмоқчиман: бутун умримни, бутун борлиғимни, керак бўлганда жонимни ҳам сизларга, халқимга бахшида этишга тайёрман!

Азиз дўстлар!

Бу йилги Наврўзнинг ҳам юртимизга қадамлари қутлуғ келсин!

Ҳар бир хонадондан меҳру оқибат, бахту саодат ва тинчлик-тотувлик асло аримасин!

Қилаётган эзгу ишларимизда Оллоҳнинг ўзи мададкор бўлсин!

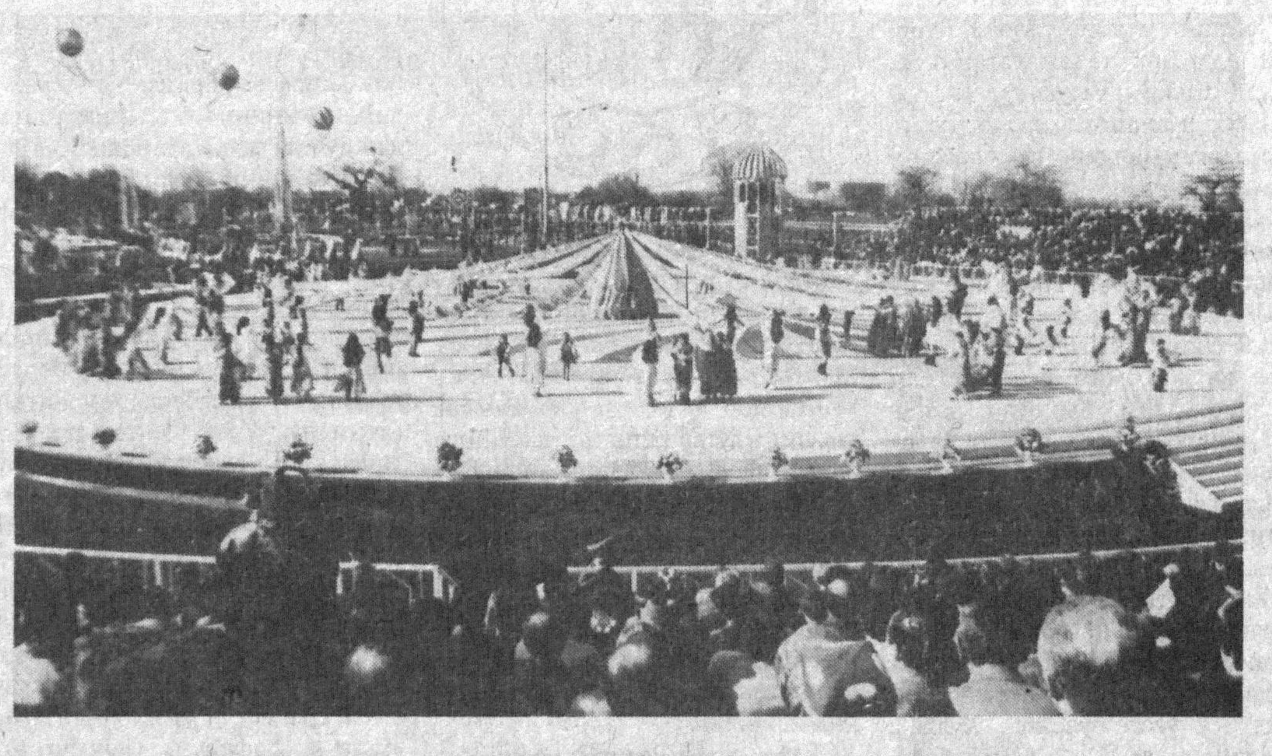

НАВРЎЗИЙ РУҲ, НАВРЎЗИЙ ШУКУҲ

Пойтахтимиз осмонида 21 март куни эрталабдан қуёш ял-ял чарақлаб, кўнгилларни янада хушнуд этиб юборди. Шу куни пойтахтдаги барча маданий манзиллар, сайлгоҳлар ва кўчалар одамлар билан ниҳоятда гавжум бўлди, куй-қўшиқ, қутлов, шодиёна оҳанглар майдонларни бир лаҳза бўлса-да тарк этмади, наврўзий таомлар ёқимли ҳид таратиб турди. Ким билади дейсиз, она табиат ўзининг мўъжизакор қудратини намойиш қилиш учун, намойишгоҳ сифатида ўзбек заминини танлаган бўлса, не ажаб?!

Шу куни Тошкентнинг Алишер Навоий номидаги миллий боғи, бу ердаги томошагоҳ пойтахт меҳнаткашлари, вилоятлардан келган меҳмонлар, чет давлатларнинг Ўзбекистондаги элчихоналари вакиллари билан лиқ тўлди. Бу ерга улар Наврўзи олам ташрифини нишонлаш учун йиғилдилар.

...Эрталабки соат 9.00. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримов, республика Олий Мажлиси раиси Эркин Халилов, Бош вазир Абдулҳошим Муталов, Бош вазир ўринбосари, Наврўз умумхалқ байрамига тайёргарлик кўриш ва уни ўтказиш республика ташкилий қўмитаси раиси Исмоил Жўрабеков, Қорақалпоғистон Республикаси Жўқорғи Кенгеси Раиси, вилоятлар ва Тошкент шаҳри ҳокимлари, бошқа расмий кишилар томоша майдонидаги шоҳсупалардан жой оладилар.

Байрам тантаналари бошланишида республика Президенти Ислом Каримов мамлакатимиз халқларини баҳорий айём — Наврўзи олам билан қутлаб, табрик нутқи сўзлади.

Наврўз томошалари бошланади. Еру кўкни карнай-сурнай, ноғораларнинг гулдурос садолари қоплайди. Наврўз — табиат байрамининг тарихи, мазмун-моҳияти ва яратувчанлик қудратидан мужда берувчи рақслар, куй-қўшиқлар, рамзий ифодалар саҳналари бирин-кетин намойиш қилинади. Бу намойишларда халқимизнинг истеъдодли, навқирон йигит-қизлари, вилоятлардан ташриф буюрган санъаткорлар иштирок қиладилар. Қўшиқлар куйларга, куйлар рақсларга, рақслар шеърларга ва наврўзий тилакларга уланиб кетади. Мамлакатимизда тинч-аҳил, дўстона яшаётган турли миллатларнинг куй-қўшиқлари янграйди, миллий рақслар ижро қилинади. Қозоқ, туркман, қорақалпоқ, қирғиз, корейс, рус, украин ва бошқа халқлар миллий санъати намуналаридан ҳам наврўзий руҳ, наврўзий шукуҳ уфуриб туради. Рақслар, томошалар, қутловлар чинакам байналмилал тус олади. Зеро, Юртбошимиз ҳам ўз нутқларида айнан шундай маънавий якдиллик ҳақида, Наврўзнинг мамлакатимиздаги барча халқлар учун бирдек умумхалқ байрами сифатида нишонланаётгани тўғрисида гапирган эдилар.

Шу куни пойтахтимиздаги, вилоятлар, туманлар, қишлоқлар, маҳаллалардаги барча байрам анжуманларида наврўз руҳи, наврўз шукуҳи ғолибона ҳукм сурди.

Азиз ватанимнинг азиз байрами,
Юртимга ташрифинг, муборак бўлсин.
Яратсин, яшнатсин ўтган ҳар даминг,
Юртимга шодиёна, бахт, қувонч тўлсин!..

БАЙРАМ ШОДИЁНАЛАРИ

Бу йилги Наврўз айёми озод Ватанимизнинг барча бурчакларида катта тантаналар билан ўтаётир. 20 март куни Ўзбекистон Адабиёт жамғармасининг Дўрмондаги ижод боғида Наврўзга бағишланган катта шодиёна бўлди. Тўкин дастурхон ясатилиб, сумалак, Наврўз таомлари тортилди. Таниқли шоир ва ёзувчилар мустақил мамлакатимизнинг бугунги муваффақиятлари ижодкорлар илҳомига илҳом қўшаётганлигини айтдилар. Халқимиз маънавий камолотига арзигулик асарлар ёзишга бел боғлаганликлари ҳақида ҳаяжонланиб сўзладилар. Ўзбекистон халқ ёзувчилари Одил Ёқубов, Пиримқул Қодиров, Жамол Камол, Муҳаммад Али, шоир Абдулла Шер, ҳафталигимиз бош муҳаррири Аҳмаджон Мелибоев ва бошқалар ижодкорларнинг халқимиз ҳамжиҳатлиги йўлида амалга ошираётган ишларига тўхталдилар. Наврўзга бағишланган шеърлар, куй ва қўшиқлар янгради.

Бундай ажойиб тадбирлар республика Матбуот давлат қўмитасида, театрлар, олий ўқув юртларида, шаҳримизнинг барча маданият ва истироҳат боғларида, барча шаҳар ва қишлоқларда ҳам бўлиб ўтди. Наврўз одамларни ҳур ватанимиз жамолини яшнатишга, юртимизни боғ-роғларга буркашга, турмуш фаровонлигини ошириш учун астойдил меҳнат қилишга чорлади. Шодликка шодлик қўшиб, қалбларни нурафшон туйғуларга лиммо-лим этди.

БАҲОР МАДҲИ

Ўзбекистон Рассомлар уюшмасининг Кўргазмалар залида баҳор ва уйғониш байрами Наврўзга бағишланган асарлар кўргазмаси очилди. Кўргазмага қўйилган асарлар баҳорий кайфият, яшариш ва янгиланиш руҳи билан суғорилган. Мусаввир А. Бобоевнинг «Қайтиш», И. Шиннинг «Ёмғирдан сўнг», Б. Бурмакиннинг «Муҳаббат гули», А. Жамоловнинг «Баҳор», Р. Шодиевнинг «Келин», М. Йўлдошевнинг «Самарқанд. Бибихоним», Б. Маҳмудовнинг «Мангулик», Р. Гаглоеванинг «Эрта баҳор» асарларида бу руҳ айниқса, яққол сезилади.

ТАНЛОВ ЯКУНИ

Ўзбекистон Республикаси Маданият ишлари вазирлиги ўзбек халқининг қадимий байрами — НАВРЎЗга бағишланган энг сара сценарийлар учун очиқ танлов эълон қилган эди.

Ҳайъат аъзолари томонидан танловга келган сценарийлар диққат билан кўздан кечирилиб, биринчи мукофотни шоир **Хуршид ДАВРОН**нинг **«НАВРЎЗИ ОЛАМ»** сценарийси учун, иккинчи мукофотни драматург **Машраб БОБОЕВ**нинг **«ҲАР КУНИНГ ЎЛСУН, НАВРЎЗ»** сценарийси учун, учинчи мукофотни драматург **Ҳайитмат РАСУЛ** ва ёзувчи **Нодир НОРМАТ** ҳамкорлигида ёзилган **«ТУРОНГА НАВРЎЗ КЕЛДИ»** сценарийси учун беришга қарор қилинди...

Ҳайъат аъзолари танловга келган У. ҚОРАБОЕВ, Ғ. ҒАФУРОВ, М. СОДИҚОВ, Ш. РАҲИМБОЕВА, М. БОБОЕВларнинг сценарийларини республика шаҳар ва туманларида саҳналаштириш учун вазирликнинг репертуар таҳририяти томонидан сотиб олишга тавсия қилдилар.

«ГРИФОН» СОВРИНДОРЛАРИ

Республика Кинематографчилар уйида ўзбек киносининг етук ижодкорларига «Грифон» совринини топширишга бағишланган кеча бўлиб ўтди.

Совринлар актриса Раъно Кубаевага, профессор Ҳамиддулла Акбаровга кинотанқидчилик соҳасидаги хизматлари учун, Низом Маҳмудовга «Она ерим» ҳужжатли филми, Баҳодир Зокировга «Шундай узун кечалар» видеофилми, Нозим Тўлахўжаевга «Ислом тарихи» кўп қисмли мултфилми учун тақдим этилди. Шунингдек, уларга «Полимекс — Сико», «Ал-Машриқ», «Экосан», «Ипак йўли», «Ўзинвестбанк», «Ўзбектуризм» каби ўнлаб ҳомийлар томонидан қимматбаҳо совғалар берилди.

ХАЛҚ ХОҲИШИ

Дунёни мувозанат ушлаб туради. Юртда қилинаётган бир иш иккинчи бир юмуш билан мутаносиб бўлмаса, албатта бири иккинчисига ҳалал беради. Мувозанатини йўқотиб қўйган одамнинг йиқилиши муқаррар. Энди бу гапларни давлатни бошқаришдек қийин ва мураккаб фаолият билан қиёслаб кўринг... Бунинг яққол мисолини собиқ иттифоқ ҳудудларида бўлаётган тартибсизликларда, тўс-тўполонларда кўриб турибмиз.

Мутаносибликка эришишнинг бирдан-бир йўли юрт бошчиларининг ҳамфикр бўлишидир. Бунинг учун эса мамлакатда битта раҳбар бўлиши, у раҳбар юртни одилона бошқариб, ёрқин келажакка бошлаши керак.

Референдумни ким ўйлаб топган бўлса ҳам, отасига раҳмат! Халқ хоҳишидан буюкроқ, юрт истагидан савоблироқ иш йўқ жаҳонда. Халқ хоҳиши — қонун, халқ хоҳиши — худо хоҳишидир!

Мен жон деб президентимизнинг ваколатини 2000 йилгача узайтириш учун овоз бераман. Мен президентимизга мутлақо ишонаман. Чунки у ўз фаолияти, савобли ишлари билан аллақачон халқ ишончини, муҳаббатини қозонган, халқ қалбидан мустаҳкам жой олган раҳбардир.

Носир ФОЗИЛ,
ёзувчи, Давлат мукофоти лауреати

ТАРАҚҚИЁТНИНГ АНИҚ РЕЖАСИ

Ўзбекистон ўз тараққиётининг масъулиятли ва муҳим босқичини бошдан кечирмоқда. 125 йилдан ортиқ давр мобайнида дастлаб чор мустамлакачилиги асоратида, сўнгра сохта мустақиллик ва тенглик шиори остида яшаган мамлакатимиз ўзининг забардаст яғринларини кўтармоқда. Истиқлол туфайли халқимиз ўзининг азалий маънавий қадриятларини тиклаш, асрий орзу-умидларини рўёбга чиқариш имконига эга бўлди. Ўзбекистон фақат хом ашё ишлаб чиқарадиган мамлакатдан халқ хўжалигининг барча соҳалари кенг ривожланган, нуфузли давлатга айланмоқда.

Истиқлолнинг уч ярим йили мобайнида катта тарихий йўлни босиб ўтдик. Айрим рақамларга мурожаат қилайлик. Агар 90-йиллар бошида четдан қарийб 4 миллион тонна ғалла сотиб олган бўлсак, бу йил 2,2 млн. тонна харид қилиш мўлжалланмоқда.Чунки деҳқонларимиз бу йил ғалла майдонларини кенгайтириш ҳисобига уч миллион тоннага яқин дон етиштириш ниятидалар. Яна 2-3 йилдан сўнг ўзимизни дон билан тўла таъминлаймиз.

Ёқилғи масаласини олайлик. Усиз халқ хўжалигининг бирор соҳаси ҳам ишлай олмайди. 90-йиллар бошида 6 миллион тонна нефт, аллақанча кўмир ва мазут келтирилар эди. Ўзимиздаги конларни ишга тушириш, янги нефтни қайта ишлаш заводларини қуриш натижасида келгуси йилдан бошлаб нефт маҳсулотларига бўлган эҳтиёжларимизни тўла қондириб, унинг бир қисмини четга сотиш имконига ҳам эга бўламиз.

Маънавий қадриятларни тиклаш, буюк аждодларимиз меросини ўрганиш ва қадрлаш борасидаги ютуқларимиз кўпчиликка маълум. Келгуси йили буюк бобокалонимиз Амир Темур таваллудининг 660 йиллигини халқаро миқёсда нишонлаймиз. Бу мўътабар зот юртимизни мўғулларнинг 150 йиллик асоратидан қутқарган, Туркистон шуҳратини оламга ёйган, уни жаҳон маданияти марказларидан бирига айлантирганини бутун жаҳон яхши билади.

Мамлакатимизнинг янги тарихи эса 1991 йил 1 сентябрдан бошланди. Бу сафар тарих бизга ўзининг халқпарварлиги, эътиқоди, шижоати ва қатъияти билан буюк бобомизнинг чинакам вориси бўлган янги раҳбарни ато этди. Мамлакатимиздаги тинчлик, осойишталик, барқарорлик, мўл-кўлчиликни таъминлашда юртбошимизнинг ҳиссаси нақадар катта эканлигини ҳаммамиз яхши биламиз.

Албатта, ҳали халқимиз фаровонлигини ошириш йўлида қилинадиган ишлар кўп. Зеро, биз бозор иқтисодига ўтишнинг биринчи босқичини якунладик — яъни бозор ва пештахталарни мол билан тўлдирдик. Иккинчи босқичда меҳнаткашларнинг даромадини юксалтириш, уни мавжуд нархлар билан мувофиқлаштириш лозим бўлади. Бунинг учун эса хусусийлаштириш жараёнини кучайтириш, тадбиркорликка кенг йўл очиш, янгича бозор муносабатларини тўлароқ шакллантириш, бошланган ислоҳотларни охирига етказиш зарур.

Юртбошимизнинг аниқ режасига кўра, 1996 йилдан бошлаб иқтисодий юксалиш даврига қадам қўямиз.

Президент халқ томонидан сайланади, унинг ишончи ва мададига таяниб иш кўради. Халқимиз 1991 йил охирида Ислом Каримовга ана шундай юксак ишонч билдирган эди. Эрта ўтиб индинга бўладиган референдумда ҳам юрт истиқболини ўйлаган, ислоҳот самараларидан баҳраманд бўлишни истаган ҳар бир киши Президент ваколатини узайтириш учун овоз беради, деб ишонаман.

Носир МУҲАММАД

ҚАЛБ ОРЗУГА ТЎЛА

Бугун рус Ёш томошабинлар театрида ижод қилаётган актёр Жалол Юсуповнинг болалиги фақат саҳна ва кинода ўтган. Унинг илк орзуси ҳам шу саҳналарда туғилган бўлса ажаб эмас.

Жалол машҳур дорбоз Тошкентбой отанинг эвараси, 6 ёшлигиданоқ циркда ва дорда томошалар кўрсата бошлаган Жалолни кинода ўйнашга таклиф қилишади. Синовлардан яхши ўтган болакай илк маротаба Аҳрор Акбархўжаев режиссёрлигида яратилган «Тиниқ булоқ» бадиий филмида Али ролини ижро этади. Жалол ўшанда Октябр (ҳозирги Шайхонтоҳур) районидаги 20-мактабнинг 1-синфида ўқирди. Унинг роли кўпчиликка маъқул келдими ёки ундаги қобилият эрта сезилдими, режиссёрлар Жалолни ўз филмларига таклиф қила бошлашди. Мелис Афзалов режиссёрлигида яратилган «Чинор остидаги дуэл» ва «Суюнчи» филмлари кириб бормаган бирор ўзбек хонадони бўлмаса керак. Ана шу филмлардаги Зокир ва Турсунбой ролларини ҳам Жалол Юсупов ижро этган. У ўша даврларда таниқли ўзбек актёрлари Ҳикмат Латипов, Ҳамза Умаров, Обид Юнусов, Сойиб Хўжаев, Зайнаб Садриева, Ноила Тошкентбоева, Ҳусан Шарипов билан бирга кинода ўйнаганидан фахрланади.

Жалол 10-синфни битиргунга қадар ўнга яқин филмда суратга тушди. Булар орасида режиссёр Эдуард Хачатуровнинг «Рингга чақирилади» ва режиссёр Юрий Степчукнинг «Ҳаво пиёдалари» бадиий филмларидаги образлар ўзига хослиги билан ажралиб туради.

Жалол Юсупов ҳозир 26-баҳорни қаршилаш арафасида. Бунгача у мактабни битириб, Абдулла Қаҳҳор номидаги Республика сатира театрида саҳна ишчиси бўлиб ишлади. Ва театр тўғрисида илк тасаввурга эга бўлди. Шунингдек, Манон Уйғур номидаги Санъат институтининг актёрлик факултетини Улуғбек Зуфаров курсида муваффақиятли битирди. Мана бугун ўзи ишлаётган театрнинг кўзга кўринган актёрларидан бири. Бу театрда ишлаётганига тўрт йил бўлган бўлса-да, шу оз фурсатда ўзига хос образлар яратишга эришди. Жумладан, Молернинг «Зўраки табиб» асаридаги Жиронд ва Тибо, «Зумрад ва Қиммат» эртаги асосида саҳналаштирилган Римма Кашаеванинг «Юлдузлар тўла осмонда» спектаклидаги ўгай она, Проспер Мерименинг «Иблис аёл» драмасидаги (Набиби Абдураҳмонов саҳналаштирган) Доминго ва бобо Мустафо, «Соҳил ёқалаб чопаётган олапар» (режиссёр Римма Қашаева) спектаклидаги Мелхун образларини кўрсатиб ўтиш мумкин.

Театр жамоаси билан биргаликда Югославия, Миср каби чет мамлакатларда ва Москва, Ленинград, Киев, Кишинёв сингари Россия шаҳарларида гастролда бўлиб, ўзбек театр санъати ютуқларини бошқа давлатларда ҳам намойиш этишда ўз ҳиссасини қўшди.

Жалол Юсупов ўз театри билан фахрланади. Негаки, бу даргоҳ ҳамиша томошабинлар билан гавжум. Бундан кўринадики, бу жамоа актёрларининг хизматлари зое кетмаётган экан.

Ёш актёрнинг ўзбек театр санъатини ривожлантириш борасидаги орзулари талайгина. У ўзбек театр жамоаларининг бир жойга йиғилиб, актёрлар бир-бирлари билан фикр алмашиб туришларини истайди. Балки шунда театр ҳаётида кўпгина ўзгаришлар рўй бермайди, деб умид қилади.

У ҳақиқий актёр ҳар томонлама етук бўлиши лозим, деб билади. «Актёр китоб ўқиши, ашула айтиши, рақс тушиши, шеър ёзиши, мусиқа басталаши, расм чизиши, қолаверса, чавандозликни ҳам, дорда ўйнашни ҳам билиши лозим», — дейди у.

Жалол Шекспир асарларини севиб ўқийди ва унинг қаҳрамонларидан бирини саҳнада ўйнашни орзу қилади. Майкл Жексон ва «Битлз»ансамблларининг қўшиқларини жони дили билан севиб тинглайди. Актёрнинг том маънодаги маданиятли ва дунёқараши кенг инсон бўлиши лозимлигини қайта-қайта таъкидлайди. Негаки, томошабин театрга маънавий жиҳатдан ниманидир ўзига сингдириш учун келади. Актёр эса ана шу «ниманидир» томошабинга бера олишга қодир дунёқараш эгаси бўлиши лозим.

Хуллас, қаҳрамонимизнинг орзулари бисёр. У спектакллар саҳналаштирмоқчи. Шунингдек, яна кинода ўйнашни хоҳлайди. Болалар учун тарихий мултфилмлар яратмоқчи. У ҳаётий сабоқ ва назарий дарсларни шу мултфилмлар орқали ёш болалар юрагига етказишга ҳаракат қилмоқчи. Энг асосийси, Жалол Юсупов ўзбекларнинг етук маънавияти ва юксак маданияти билан жаҳон ичра намуна бўла олувчи халқ бўлишига ишонади.

Адиба ҲАМРО ҚИЗИ

«...ОДАМ ЙЎЛНИ КЕНГАЙТИРАДИ»

Амир Темур ва Конфуций: тақдирларнинг тарихий муштараклиги

Айтадиларки, одамларга донишмандликдан сўнг йўлланган энг ажойиб тухфа дўстлик туйғусидир.

Маданий, тарихий таърифу тавсифлари умумий бўлган Ўзбекистон Республикаси билан Хитой Халқ Республикаси ўзаро муносабатларини тобора кенгайтириб бормоқдалар, ўзларининг фаолиятлари билан бутун азим Осиё ҳудудида қулай муҳитни юзага келтирмоқдалар.

Ҳозирги кунда икки мустақил давлатда ҳам демократик ўзгаришлар амалга оширилмоқда, иқтисодиёт замон талабларига мувофиқлаштирилмоқда, ўзбек ва хитой халқлари ҳамиша фахрланиб келган маънавий асослар қайта тикланмоқда. Эзгу, хайрли анъаналар жонланиб бормоқда, Буюк ипак йўли руҳи — Хитой, Марказий Осиё, Европа, Яқин ва Ўрта Шарқ халқлари тақдирлари орқали бизгача етиб келган, асрлар қадар узун, давомли «тириклик йўли» руҳи мустаҳкамланмоқда...

Яқиндагина Хитой Халқ Республикасида қадимги замоннинг буюк донишманди Конфуций таваллудининг 2545 йиллиги нишонланди. Ўзбекистонлик хитойшунослар ҳам унинг хотирасини ҳурмат билан эсга олдилар. Уларнинг фикрича, Конфуций қарашларининг хитой халқига кўрсатган таъсир кучини, хитойлар турмуш асосларининг шаклланишида тутган ўрнини Амир Темурнинг Мовароуннаҳр халқлари ҳаёт тарзини бирлаштириб мустаҳкамлаган «Тузуклар»и билан таққослаш мумкин.

Маълумки, Конфуций таълимоти қадимги анъаналарга ва аждодларга ҳурмат билан қарашга асосланган, зеро, унинг қатъий ишончига кўра, қадимда ҳукмдорлар доно, амалдорлар беғараз ва таъмасиз бўлиб, халқ ҳиммат ва муруватли эди. Хитой миллатининг устози олтита яхши фазилатга эга бўлган комил инсон, «олижаноб арбоб» (цзюн цзи) тимсолини яратди. Бу фазилатлар инсонпарварлик(жен), бурч(и), ахлоқ-одоб меъёрлари(ли), билим(чжи), содиқлик(син), фарзандлик ҳурмати(сяо)дан иборатдир.

Агар Конфуций қарашлари синчиклаб таҳлил этилса, уларнинг аксарияти давлат ва жамиятни бошқариш муаммоларига алоқадор эканлигини англаш қийин эмас. Албатта, бунинг ўзига яраша сабаблари бўлган.

Милод ҳисобигача бўлган V асрда Хитой уюшмаган, тарқоқ давлат бўлиб, унинг ҳудудида ўзаро (ички) урушлар бўлиб турарди. Ундаги баъзи подшоликлар бошқаларига нисбатан устунлик даъво қилар, баъзилари эса, ўз салтанатини омон сақлаб қолишга уринарди. Подшоликларни бошқарувчи ҳукмдорларнинг мавқеи ҳам беқарор бўлган, чунки ҳар бир подшоликнинг ўз аслзодалари ўртасида доимий кураш борар, бу аслзодаларнинг баъзилари тожу тахт даъвосида эдилар.

Ҳар бир давлат бошлиғи олдида турган муаммолар доираси бир хил эди: ўз ҳукмронлигини қандай йўллар билан кучайтириш ва тожу тахтни қай тахлитда узоқроқ муддат қўлда сақлаб қолиш мумкин? Олий маъмурий лавозимларни ўз авлодига мерос тарзида қолдирувчи ирсий аслзодалар куч-қудратини чеклаш учун нима қилиш керак? Амалдорларни айни бир вақтда икки ёки уч «хўжайин»га эмас, фақат биргина ҳукмдорга хизмат кўрсатишга қандай мажбур этиш мумкин? Ўз салтанати доирасидаги барча қуролли қисмларни қандай қилиб ўзига итоатда сақлаш мумкин? Халқни тинчлантириш ва итоатда сақлаш учун қандай усулларни қўллаш керак? Ниҳоят, пайт келиб устунлик қилиши учун, подшоликни нафақат қўшнилар ҳужумини муваффақиятли қайтаришга, балки бегона ўлкаларни босиб олишга қодир қудратли давлатта айлантиришнинг энг қисқа йўли қандай бўлади?

Шунга ўхшаш муаммолар ҳар бир подшоликдаги юқори табақа аслзодаларни ҳам уларнинг ўз манфаатлари доирасида безовта қилар, тинчлик бермас эди.

Конфуций замона амру фармонини ҳис қилар ва айни пайтда нима зарурлигини яхши билар эди. У қариган чоғида, ўтган умрига якун ясар экан: «Мен 30 ёшда оёққа турдим», — деган эди. Бу хулоса унинг давлат ва жамиятни бошқариш андозасини, инсоний муносабатлар андозасини асосан яратиб бўлганини англатади. Бу андозанинг моҳияти нимада?

Конфуций: «Бошқарув (давлатнинг) бойликларига эҳтиёткорона муносабатда бўлишдир», — дейди. Конфуций бу тушунча остида давлатнинг барча бойлигини, биринчи навбатда, моддий бойликларни ва одамларни кўзда тутади. Барча бойликлар(«қадрли, қимматбаҳо нарсалар»)дан фойдаланишдек энг олий ҳуқуққа эга бўлган сиёсий арбоб ниҳоятда зийрак ва эҳтиёткор бўлиши, давлат бойликларининг ортиқча сарфланишига асло йўл қўймаслиги керак.

Конфуций шундай маслаҳат беради: «Буюк давлатни бошқаришда сиёсий амалларга ўта жиддий эътибор бергин; айтган гапларинг виждонан бажарилмоғи лозим; асосий бойликларни тежаб-тергаб сарф қилгин; одамларни яхши кўргин; халқдан замонага қараб фойдалан».

«Халққа раҳмдиллик билан муомала қилинглар, шунда одамлар ғайрат билан меҳнат қиладилар, — дейди Устоз. — Яхши фазилатларни улуғланг, нодону жоҳилларга йўл-йўриқ кўрсатинг, шундагина одамлар сизга ишонадилар...»

Бир куни Конфуцийдан: «Мамлакатнинг гуллаб-яшнашини таъминлаши мумкин бўлган биргина сўз (жумла) борми?», — деб сўрабдилар. Донишманд жавоб берибди: «Биргина шундай сўзни танлаб олиш қийин, лекин одамлар: «Ҳукмдор бўлиш жуда қийин. Катта амалдор бўлиш ҳам осон эмас», — дейдилар.

Агар ҳукмдор бошқариш қийинчиликларини тушунса, ана шу мулоҳаза, фикр мамлакатнинг гуллаб-яшнашини таъминлай оладиган сўз(жумла)га яқин (ухшаш) эмасми?

Конфуцийга савол бердилар: «Давлатни ҳалок этиши мумкин бўлган шундай бир сўз борми?» Донишманд жавоб берибди: «Шундай бир сўзни танлаб олиш қийин, лекин одамлар айтадилар: «Мен давлатни бошқараётган чоғда ҳеч ким гап қайтармаса, менда бундан ортиқ хурсандчилик бўлмайди, чиндан ҳам бу яхши эмасми? Бироқ агар нотўғри, ноҳақ сўзлар сўзланса-ю, уларга ҳеч ким эътироз билдирмаса, наҳотки, бу фикр-мулоҳаза давлатни ҳалок эта оладиган сўзга яқин бўлмаса?»

Шарқнинг буюк шахслари орасидаги энг ёрқин юлдуз, ўзидан олдинги даврлар доноларининг тажрибасидан ўз амалий фаолиятида усталик билан фойдаланган буюк саркарда ва давлат арбоби Амир Темур ҳам ўз атрофида моҳир лашкарбошилар ва давлат арбобларини туплашга, жипслаштиришга муваффақ бўлди. У ҳақиқий, тўғри бошқарув асосларини тинмай амалга ошира борди: ўзига тобе кимсалар билан бўлган муносабатларда хулқ-одоб қоидаларини бузмади, уларга риоя қилди ва бунга жавобан уларнинг сохта эмас, балки ҳақиқий садоқатига эришди; қарорлар қабул қилганда, давлатни бошқариш фавқулодда бир оғир иш эканлигини, асло ман-мансирамаслик, балки ўзига нисбатан айтилган танқидий фикр-мулоҳазаларни чидам билан эшита олиш кераклигини, баъзи яқин кишиларнинг хушомадгўйлик билан айтган гапларидан завқланиш давлатни тўғридан-тўғри ҳалокатта олиб борувчи йўл эканлигини ёдда тутган ҳолда эҳтиёткорлик билан иш кўрарди.

«Маслаҳат, кенгаш, тадбиркорлик, фаоллик ва ҳушёрлик, эҳтиёткорлик билан ғаним қўшинларини енгиб, мамлакатларни ўзимга бўйсундирдим, — дейди Амир Темур ўзининг «Тузуклар»ида. — Салтанатим ишларини муросаю мадора, мурувват ва сабр-тоқат билан юргиздим. Кўп нарсани билиб турсам ҳам, ўзимни билмасликка олардим. Дўсту душман билан муросаю мадора қилдим».

Шу билан бирга, энг асосийси, Амир Темурни доимо омад, бахт сари етаклаган нарса, Ўзбекистон Республикаси Фанлар академиясининг мухбир аъзоси Бўрибой Аҳмедов таъкидлаганидек, «...ўз устидаги узлуксиз, ҳеч қачон тўхтамайдиган ишлар, туганмас мукаммаллашиш жараёнидир».

«Тузуклар»да Амир Темур шундай дейди: «Давлат ишларини салтанат қонун-қоидаларига асосланган ҳолда бошқардим. Тўра ва тузукка таяниб, салтанатда ўз мартаба ва мақомимни мустаҳкам сақлаб турдим. Амирлар, вазирлар, сипоҳ, раият ҳар бири ўз лавозим ва мартабасидан мамнун ҳолда хизматимда бўлиб, ундан ортиғига даъвогарлик қила олмади».

Конфуций ғояларини эслайлик: «Хайрли бошқарувнинг сири: ҳукмдор ҳукмдор бўлсин, фуқаро — фуқаро, ота — ота, ўғил эса ўғил бўлсин». Хуллас, ҳар ким ўз ўрни, ўз маротабасида ва ҳар ким бор кучини аямай, энг кўп фойда келтириб ишлайди. Ҳар иккала буюк донишманд — Конфуций ҳам, Амир Темур ҳам — ҳуқуқий давлатдагина барқарорлик, тартиб ва фаровонлик бўлиши мумкин деб тушунганлар.

«Яна тажрибамда кўриб билдимки, — дейди Амир Темур, — давлат агар дину ойин асосида қурилмас экан, тўра-тузукка боғланмас экан, ундай салтанатнинг шукуҳи, қудрати ва тартиби йўқолади. Бундай салтанат яланғоч одамга ўхшарки, уни кўрган ҳар кимса назарини олиб қочади. Ёхуд касу нокас тап тортмай кириб чиқадиган томсиз, эшиги-тўсиғи йўқ уйга ўхшайди».

Конфуций таълимотида қуйидагиларни ўқиймиз: «Агар ўзинг тўғри бўлсанг, буйруқсиз ҳам барча нарсани бажарадилар. Агар ўзинг тўғри бўлмасанг, ҳатто буйруқ берилганда ҳам сенга итоат қилмайдилар».

Конфуций ва Амир Темур мазкур тартиб-қоидаларни эълон қилибгина қолмадилар, балки ўзлари ҳам уларга мувофиқ равишда иш кўрдилар ва шу тариқа «олижаноб арбоблар»нинг хислати уларнинг ўзлари эълон қилган тартиб-қоидаларга мувофиқ ҳаракат қила олиш қобилиятидан иборатлигини кўрсатиб бердилар.

Бир пайтлар американлик файласуф Ралф Эмерсон иродали кишилар ўзлари мансуб бўлган жамиятнинг виждони эканлигини таъкидлаган эди. Шу нарса юксак рамзий маънога эгаки, миннатдор авлодлар ҳар қандай сиёсий «кўтарилиш ва пасайишлар»га қарамай, уларга қонунларни бузмасликни, ўз ҳаётларини эзгулик ва одилликка асосланиб, ўз имон-ишончи қонунларига мувофиқ қуришни васият қилиб қолдирган буюк аждодларининг қонун-қоидалари, панд-насиҳатлари, дастур ва тузукларини ёддан чиқармайдилар.

Ўзбекистон Республикасининг Президенти Ислом Каримов 1995 йил 23 феврал куни Республика Олий Мажлисининг биринчи сессиясидаги маърузасида шундай деган эди: «Биз барпо этаётган давлат, энг аввало, умумжаҳон цивилизациясига, давлат қурилиши соҳасида бошқа халқлар эришган тажрибаларга, ижтимоий қадриятларга асосланиши лозим. Ватанимиз азалдан башарият тафаккур хазинасига унутилмас ҳисса қўшиб келган. Асрлар мобайнида халқимизнинг юксак маънавият, адолатпарварлик, маърифатсеварлик каби эзгу фазилатлари Шарқ фалсафаси ва ислом дини таълимоти билан узвий равишда ривожланди ва ўз навбатида, бу фалсафий-ахлоқий таълимотлар ҳам халқимиз даҳосидан баҳра олиб бойиб борди».

Хитойда Конфуций таваллудининг 2545 йиллиги нишонланди, Ўзбекистон Республикасида эса, Амир Темур таваллуд кунининг 660 йиллигини нишонлашга тайёргарлик бормоқда. Ушбу икки буюк инсоннинг ғоялари уларнинг XX аср ниҳоясида ўз мамлакатларида тинч ҳамкорликка, умуминсоний қадриятлар устиворлигига қаратилган ҳуқуқий демократик давлатларни яратаётган ҳозирги авлодларида миннатдорлик, хайрихоҳлик ҳиссини пайдо қилмоқда.

Шу муносабат билан Хитой Халқ Республикаси ва Ўзбекистон ўртасидаги иқтисодий, илмий ва маданий алоқаларнинг мустаҳкамлана боришини кузатиш асносида тарихга назар ташлаш, бизнингча, қизиқарли бўлар эди. Бу ерда гап Амир Темурнинг 1395 йилда Хитойга йўлланган мактуби ҳақида бормоқда. Ушбу тарихий воқеанинг муқаддимаси шундай бўлган эди: «Мин-ши»»(«Мин императорлик сулоласининг ҳукмронлик йилномаси»)да айтиладики, 1368 — 1398 йилларда ҳукмронлик қилган Хитой императори Тай-цзу Амир Темур давлатининг қудрати ва равнақ топишидан хабардор бўлиб, у билан дўстона муносабатлар ўрнатиш мақсадида Ўрта Осиёга ёки Хитойда қабул қилинган номига кўра — «Ғарбий ўлка»(«Сиюй»)га бир неча марта элчилар жўнатган эди. Бироқ бунга жавоб тариқасидаги Амир Темур элчилари 1387 йилдагина Хитойга етиб келди. Чамаси, элчиларга кенг илмий билимларни эгаллаган «хойхой»(«туркистонлик») «манъла Хафейси» («мулло Ҳофиз») бошчилик қилган. Элчи императорга 15 от, 2 туя ва бошқа тухфалар тортиқ қилди, бунинг эвазига эса, 18 кумуш ёмби ва қимматбаҳо идишларни совға олди. Амир Темур элчиси Мовароуннаҳрнинг буюк давлати вакили сифатида зўр ҳурмат ва шараф билан кутиб олинганди. «Мин-ши»да Темурнинг мулло Ҳофиз орқали йўллаган биринчи мактуби ҳақида ҳам, яна элчилар алмаштирилганда, 1392 йилда ёзилган мактуб ҳақида ҳам ҳеч қандай маълумот йўқ. Фақат Амир Темурнинг «Хунъу ҳукмронлигининг 27-йили саккизинчи ойи» тарзида сана қўйилган, яъни 1395 йилдаги мактуби тўлалигича келтирилади.

Мана, ўша мактубнинг мазмуни: «Буюк Мин сулоласининг кўп ҳурматли улуғ императори Само амри ила тўрт баҳр(орасидаги Замин)ни бирлаштирди. Инсонпарварлиги ва юксак ахлоқий (тартиб-қоидалари билан) машҳури олам бўлган (ул зот) бутун борлиққа марҳамат ила ғамхўрлик қилади. Ўн минг давлат ҳурматли (ҳукмдор)га шодлик билан қараб турибди. Барчага маълумки, Оллоҳ Ер юзида тинчлик ва тартиб бўлишини хоҳлайди, (шунинг учун у) императорни атайдан кишилар тақдирларини ҳал қилиш (шарафи)га ва ўзининг иродасини кўп марталаб адо этишга муносиб кўрди. (Шон-шавкатли) ҳукмронлик нури само кўзгуси янглиғ узоқ-узоқларга таралади. (Ушбу) нур билан мунаввар бўлмаган яқин ҳам, йироқ ҳам мавжуд эмас.

Ўн минг ли* узоқликда яшовчи қўшни ҳукмдор Темур донолар доносининг камолотидан, унинг ўз замонасигача эшитилмаган ҳамишалик саҳийлигидан эҳтиром ила хабар топди. Бу биз учун ҳозиргача маълум бўлмаган бахт-саодатдир. Ҳозирги вақтгача император тобе бўлмаган барча давлатларни, барча чекка ўлкаларни ўзига бўйсундирди, зулмат қўйнидаги ерлар ёрқин нур билан мунаввар бўлди. (Бундай ҳукмдор) замонида осойишталик ва шоду хуррамликда бўлмаган кексаларнинг бўлиши, тобора ўсиб бормайдиган болаларнинг бўлиши мумкин эмас. Яхши фазилатлилар бахтсиз бўлмайдилар, ёвуз ва бадхоҳлар қўрқув остида яшайдилар.

Шундан эътиборан узоқ давлатларга (императорнинг) чексиз саҳийлиги ва яхшиликлари намоён бўлаверади. Хитойга савдо-сотиқ учун келувчи барча савдогарларга (унинг) пойтахтини ва (бошқа) шаҳарларини томоша қилишга, кўриб чиқишга рухсат берилади. Бойлар ва аслзодалар, ботирлар ва довюраклар зулматда, қоронғиликда қуёш нурини кўргандек бўлдилар. Бунга қанақа бахт-саодат ўхшай олади!

Биз ҳам обрў-эътибор, шон-шарафга сазовор бўлдик: (император) бизнинг турмушимизни тузатишга ҳаракат қилди, биз учун чопарлик йўлларини очди ва икки тарафлама алоқа (йўлини) ўрнатди. У олис мамлакатларнинг одамларидан ажралиб қолмади. Бу ҳол барча (кишилар)ни донолар доносининг фикру ўйларини чуқур ҳурмат-эҳтиром ила ҳис этишга мажбур қилади. Кўрсатилган илтифоту марҳаматлар учун чексиз миннатдормиз, донолар доносига узоқ умр, бахт-саодат, чексиз-чегарасиз Само ва Замин сингари бошлаган ишларида ютуқлар тиламақдан бошқа қандай раҳмат айтишни ҳам билмаймиз.

Эй, барча (олам)ни мунаввар этувчи жом! Нақлда айтилишича, сизнинг давлатингизда (шундай бир) жом борки, унинг нури барча яширин, очилмаган нарсаларни тешиб ўтиб, уларни ёритади, (шу туфайли) нарсаларнинг моҳиятини билиш мумкин. Ҳукмдор шод-хуррамлигини билдирган чоғда, унинг устида белги, аломат пайдо бўлади...»

Амир Темур томонидан Хитой ҳукмдорига йўлланган мактубнинг мазмуни ана шундай. Унда Амир Темурнинг Мин империяси билан дўстона алоқаларни қўллаб-қувватлаш истаги, шунингдек, савдо-сотиқ соҳасидаги айирбошлашнинг қарор топишидан, хитой бозорларининг очилишидан мамнунлик туйғуси аниқ ифодаланган.

Мовароуннаҳрда бўлган хорижий сайёҳларнинг гувоҳлик беришича, Амир Темур давлатида ипак, чинни, чой ва бошқа хитой товарлари матлуб ва мақбул бўлиб, ҳамиша эътиборда бўлган. Испан элчиларининг вакили де Клавихонинг ёзишича, Самарқанд мамлакатда ишлаб чиқарилган товарлар, шунингдек, бошқа мамлакатлардан келтирилаётган товарларга тўлиб-тошиб кетган эди: «Румия ва Татариядан бўз, сурп ва отлар, Хитойдан ипак газламалар келтирилган, ипак матоларнинг энг яхшилари, энг сифатлилари Хитойда тайёрланган ва бутун дунёда тан олинган. Бундан ташқари, Хитойдан бошқа жойда бўлмайдиган мушк, ёқут ва марварид, бриллиантлар ва кўплаб анвойи зираворлар келтирилади».

Савдо-сотиқ Амир Темур давлатининг ўз савдогарлари томонидан ҳам, воситачилар: қашқар, хамис, турфон савдогарлари томонидан ҳам олиб борилган. Бунда ташаббус Мин сулоласидан чиққан бўлса-да, мактубнинг гувоҳлик беришича, Амир Темур уни қўллаб, ҳимоя қилиб турган.

Амир Темур авлодлари — Шоҳрух, Улуғбек Хитой билан элчилар ва савдо соҳасидаги алоқаларни ривожлантирдилар, доимий равишда элчилар айирбошлаб турдилар.

Шу нарса қувончлики, бугунги кунда ҳам икки давлат орасидаги кўп томонлама алоқаларимиз мукаммаллашиб бормоқда, Буюк ипак йўли руҳи тикланмоқда. Бу ҳам яхшилик аломати, чунки Конфуций шундай таълим берган эди: «Йўл одамни кенгайтирмайди, балки Одам Йўлни кенгайтиради».

Валерий КИМ,
Тошкент давлат Шарқшунослик институтининг доценти, тарих фанлари номзоди

[1]Ли — Хитой узунлик ўлчови 600 метрга тенгдир.

ТошДУнинг 75 йиллиги олдидан

Ҳафиз АБДУСАМАТОВ,
филология фанлари доктори

УНИВЕРСИТЕТИМГА ТАЪЗИМ

1943 йилнинг январ ойлари эди. Биз ўқиб юрган 115-мактабда бирдан шов-шув гап бўлди: мактабга профессор Абдураҳмон Саъдий ва Ўрта Осиё давлат университетининг декани Красноусов деган олим келибди! Бу гапни эшитган ўқувчилар қизиқиб қолдилар, ҳамманинг диққат-эътибори ташриф буюрган меҳмонларда эди. Бу ҳодиса айниқса бизни — 10-синфда ўқиётган болаларни кўпроқ ўзига жалб қилди. Икки мударрис 15 га яқин юқори синф ўқувчиларини йиғиб, дардларини тўкиб солдилар.

Гап шундан иборат эканки, университетда 1942 йилнинг сентябр ойидан бошлаб ўзбек филологияси факултети очилиб, бир гуруҳ ўзбеклар қабул қилинган, 1943 йилдан бошлаб улар II семестр (босқичга) ўтаркан, I-семестрга эса талабалар қабул қилиш лозим экан. Меҳмонлар дирекция билан келишиб, 10 синф болаларини муддатдан илгари, февралда ўқишни битказдириб, 1 мартдан бошлаб уларни университетнинг I курсига қабул қилиш мумкинлигини айтишди ва бу масалада бизнинг хоҳишимизни сўрашди. Очиғини айтишимиз керакки, бу биз учун кутилмаган таклиф эди.

Ҳар бир ўқувчи ўзининг орзуси билан яшарди. Оғир, даҳшатли уруш кетаётганлиги сабабли, яқин келажакда кимни қандай тақдир кутаётганини билмас эдик: биримиз фронтга жўнаб, фашистларга қарши жангга кириб, Ватанни ҳимоя қилишни орзу қиламиз, бошқа биримиз завод ва фабрикаларда ишга жойлашиб, катталарнинг, оналаримизнинг оғирини енгил қилиш, уларга далда бериш умиди билан яшаймиз. Юксак орзуларга берилиб, ўқишни давом эттириш ниятида юрганлар ҳам йўқ эмас эди. Бизнинг ёш қалбларимизни тўлқинлантирган нарса — «ҳамма нарса фронт учун» дейилган, Ватанни ҳимоя қилиш учун курашиш лозим бўлиб турган бир вақтда, икки атоқли олимнинг бизни ўқишга жалб қилиб, билимга ундамоқчи бўлганлигидир. Олимларнинг таклифи ҳаммамизнинг хаёлимизни ўраб-чирмаб олди. Кўпчилик, айниқса мен улуғ илм даргоҳида талаба бўлишни, ўзим севган соҳа — адабиёт бўйича билим эгаллашни жон-дилим билан истардим. Чунки болалигимдан адабиёт ва санъатни жуда севардим.

Бахтимга, мактабда адабиётни чуқур биладиган яхши ўқитувчилар учради. Фатхулла Ғулом, Анвар Абдуллаев (атоқли шоир Ғайратийнинг укаси) адабиётга бўлган қизиқишимни мустаҳкамлаб, бадиий олам томон етаклашди. Адабиёт фанидан яхши ўқишимда дастлабки устозларимнинг хизматлари улкан бўлганлигини мамнуният билан таъкидлайман.

Хўш, нима учун университет профессорларининг нигоҳи бизнинг мактабга тушди, ўқувчиларни шу даргоҳ бағрига олмоқчи бўлди? Бу тасодифий ҳодисами ёки табиийми? Шуни алоҳида таъкидлаб ўтиш лозимки, Тошкентдаги 115-мактаб фақат шаҳарда эмас, балки республикамизда ҳам маълум ва машҳур эди. Унда ўқиш ва тарбия ишлари, тартиб ва интизом, шу билан бирга, ўқувчиларни қизиқтирадиган, уларнинг истеъдодларини очиб берадиган шароитлар мавжуд эди.

Биз университетга қадам қўйганимизда, эндигина II семестрга ўтган Сарвар Азимов, Ёқубжон Ғуломов ва яна 8-10 талаба бор эди, холос. Аммо рус филологияси бўлимларидаги барча курсларда талабалар тўлиқ ўқишарди. Ҳаммамиз баҳамжиҳатликда ва ҳамкорликда ўқишни давом эттира бошладик.

Ҳозир ўтмишга, ярим асрдан олдинги вақтга хаёлан саёҳат қилиб, шуни айтишим керакки, республика раҳбарлари ҳамда университет раҳбарлари ўша жуда оғир замонда миллий кадрларни тайёрлашга қанчалар ғамхўрлик қилганларидан ҳайратга тушаман. Ҳа, аввал уруш тамом бўлсин, ундан кейин бир гап бўлар, ўшанда талабаларни университетга қабул қилармиз, деган совуққонликнинг учқуни ҳам сезилмасди. Қойил қоладиган томони яна шундаки, талабаларга барча шарт-шароитлар яратилган эди. Яна бир қизиқарли жиҳат — ҳар ўқув йилининг бошланишидан олдин, раҳбарият ҳамма талабаларни сафарбар қилиб, ўқишга кирадиган истеъдодли болаларни топиб келишга мажбур қиларди. Ҳар биттамиз талабаликка лаёқатли уч-тўрт нафар талабани топиб келишимиз шарт эди. Биз кўчама-кўча, мактабма-мактаб юриб, қидириб, ўта маълумотлиларни олийгоҳга жалб қилганмиз. Шундай ҳам бўлганки, улар баъзи имтиҳонларни топширишда қийналсалар, ёрдам қилиб, маслаҳатлар уюштириб, бирга сабоқ тайёрлар эдик. Раҳбариятимиз ўзбек филологияси факултетини сақлаб қолиш, уни мустаҳкамлаш ва кенгайтириш учун ғамхўрликлар қилганлигини эслаб, тасаннолар айтгинг келади. Ҳа, агар ўша вақтда шунча меҳрибонликлар бўлмаганида, биз шу туфайли етишиб чиққан юзлаб, минглаб ажойиб олимлар, тилчи-адабиётчиларга эга бўлмаслигимиз аниқ эди.

Ўрта мактабда ўқиб юрганимизда, айниқса, юқори синфларга ўтганимизда ўзимизни жуда билимдон кўрсатиб, илмимиз билан фахрланиб юрардик. Аммо университетга келганимизда деярли ҳеч нарса билмаслигимиз сезилиб қолди. Ҳар бир фандан ўқилган лекцияларнинг деярли ҳаммаси биз учун янгилик бўлаверди. Хўп кеккайиб юраверган эканмиз, деган хаёл доим онгимизда кезиб юрди. Дарсларнинг биронтасини ҳам қолдирмасдан эшитишга, барча лексияларни диққат билан тинглаб, ўзлаштиришга уриндик. Қорнимиз тўйиб овқат емаган бўлсак ҳам, маънавиятимизни тўлдиришга, билимимизни оширишга ҳаракат қилардик. Ҳаётий қийинчилик туфайли заводда ишлаб, 5-10 танга топиб, уйқу ва дам олиш ҳисобидан дарсларни ўрганиб, имтиҳонларга тайёргарлик кўрардик. Кунлар кетидан ойлар, ойлар кетидан йиллар ўтиб борди, оздик, баъзан касалга чалиндик, қийналдик, лекин университетга боришни канда қилмадик. Шундай оғир вазиятда яшашимизга қарамасдан, домлаларимиз айтган китобларни топиб ўқирдик, театрлардаги янги спектаклларни кўришга ошиқардик.

Очиғини айтиш керак, берилиб ўқишимизнинг натижалари ёмон бўлмади. Барча имтиҳонлардан яхши ўтдик. Бир ҳодиса ҳеч эсимдан чиқмайди! М. Шайхзодага имтиҳон топшириб бўлиб, домладан баҳоларимизни сўрасак, ул зот: «Йигирмани тўртга ажратиб, тўртовингиз бўлиб олинглар!» — дегани ҳали-ҳали қулоғимда жаранглайди. Шу сабабдан бўлса керак, икки талаба юқори стипендияга, яна икковимиз эса Фурқат ва Муқимий стипендияларига сазовор бўлдик. Булардан ташқари, ҳар биримиз университет ва факултетнинг ижтимоий ҳаётида фаол қатнашардик, барча юмушларни бажариб берардик. Университетнинг «Деворий газетаси»ни ҳам муттасил чиқариб турардик. Талабаларнинг илмий сессиялари, турли мулоқотлар ва адабий учрашувлар бизларсиз ўтмас эди.

Яна шу нарсага қойил қолишимиз керакки, домлаларимиз оч бўлса ҳам, дарсларини бирор марта қолдиришмасди. Улар портфелларига китоблар ва лексияларининг матнлари билан бирга, озиқ-овқат, нон-сув солиб юришарди. Эсимда бор, бир куни К. Боровков домла портфелини очиши билан, ёғ идиши усталда думалаб-думалаб, полга тушиб кетганди. Биз домлаларимиз озиқ-овқат дўконларида соатлаб навбатда турганликларини билардик, лекин ҳеч вақт лексияларга пухта тайёргарликсиз келишмасди. Уларнинг ҳаёти ва фаолияти биз студентлар учун дорилфунун ичидаги дорилфунун эди. Улардаги аъло тартиб ва темир интизомдан, ўз ишларига чуқур масъулият ва катта жавобгарлик билан қарашларидан ҳайратда қолардик. Мен бу ерда бизга билим ва тарбия берган машҳур олимлар, профессорлар Е. Бертелс, К. Боровков, А. Саъдий, атоқли шоир ва олим М. Шайхзода, ўша вақтдаги талантли мударрислар В. Зоҳидов, А. Ғуломов, Ҳ. Зариф, Ҳ. Сулаймонов, М. Шамс, Т. Салимов, Жамолов, Бобоевдан бир умр миннатдорман. Мактабда ўқиб юрган кезларимизда улар билан учрашишни орзу қилиб юрардик, энди эса улар билан бир хонада туриб нафас олишга, мароқли лексияларини эшитишга сазовор бўлдик.

Ўша пайтларда домлаларимизнинг китобларини кўзимизга суртиб ўқиганмиз, улардан олам-олам маъно олиб, фахрланганимизни ҳеч қачон эсдан чиқариб бўлмайди. Домлаларимизнинг ҳар бири ўзига хос олам эди. Уларнинг дарс бериш усуллари ҳам турлича: Бертелс домла ўқилган курсни англаб олишимизнинг ўзини етарли деб биларди; Устоз Боровков берган сабоқларидан ташқари ҳам — тил тарихидан кўпроқ нарсани билишни талаб қиларди; А. Ғуломов эса ёдда ўқиган лексияларини, ёддан айтиб беришга чорларди; А. Саъдий учун эса, адабиёт тарихидаги асосий йўналишларни, катта асарларни билсак — кифоя; М. Шамс тил услубиётидаги майда унсурларга ҳам диққатимизни жалб қиларди; В. Зоҳидов фалсафанинг моҳиятини тушунишимизни лозим топарди; Ҳ. Сулаймонов Ғарбий Оврўпа адабиётидаги асарлар сюжетини ўрганишга кўпроқ аҳамият берарди; Ҳоди Зарифни эса халқ бахшиларининг достонлари нимлардан иборат ва улар қандай куйланганлиги қизиқтиради. Уларнинг ҳар бири ўз соҳасининг жуда яхши билимдонлари эдилар.

Яна ўқиш жараёнига қайтайлик. Сарвар Азимовлар гуруҳи 2-босқичга ўтганда, бир неча талабалар қийинчиликларга бардош бера олмай, билими етарли бўлмаганлиги сабабли, «йўлда тўкилиб» қолдилар. Оқибатда 2-босқич талабаларининг сони жуда камайиб кетди. Деканат олдида бу курсни кейинги семестр талабаларига қўшиб юбориш масаласи кўндаланг бўлиб турарди. Бундан хабар топган С. Азимов ярим йил ютқазишининг олдини олиш мақадида, курсни сақлаб қолиш йўлларини қидирди ва бунинг уддасидан чиқди ҳам. У кейинги семестрдаги энг яхши ўқиган талабаларни ўзларининг гуруҳига ўтказишга зўр бериб ҳаракат қилди. Имтиҳонлардаги фарқларни топшириш учун ўзидаги китоблар ва лексияларнинг баёнларини бизга берди. Биз — икки-уч талаба синовлардан яхши ўтиб, бир поғона юқорига кўтарилдик ва С. Азимов гуруҳида дарс ола бошладик. Бизнинг гуруҳимизга истеъдодли ёшлар — Убай Бурҳонов, Ғани Жаҳонгировлар ҳам келиб қўшилди. Дуруст ўқиганимиз сабабли бўлса керак, тўрт талаба имтиҳонларни муддатдан илгари топшириб, яна бир семестр юқорига сакрадик. Шундай қилиб, 1946 йили университетни бизлар уч ярим йилда, Сарвар Азимовлар эса тўрт йилда бирга битириб чиқдик.

Шу нарсани алоҳида таъкидлашимиз лозимки, бутун ўқиш жараёнида филология факултетининг декан ўринбосари Булгакова бизга оналарча меҳрибонлик қилди, ҳар биримизнинг бошимизни силади, оғиримизни енгил қилди, дардимизга малҳам бўлди. Бир босқичдан иккинчи босқичга «сакраш»да бизга кенг йўл очиб берган ҳам ўша олижаноб инсон Булгакова эди. У билан биз мулоқотда бўлиб роҳатланардик, кўп нарсаларни ўрганардик. Бу аёл бизнинг гуруҳни жуда ҳам ҳурмат қиларди, «Сизлар келажакда машҳур бўлиб кетасизлар», деб кўнглимизни кўтарарди. Унинг башоратида жон бор экан: Сарвар Азимов, Убай Бурҳонов, Ғани Жаҳонгировлар республикада юқори, масъулиятли лавозимларда ишлаб, ҳар бирлари маданиятимиз ривожига ўзларининг салмоқли ҳиссаларини қўшдилар.

Тошкент Давлат университетининг 75 йиллик юбилейидан фойдаланиб, менга сабоқ берган, юксак илм-фан оламига бошлаб кирган, маданиятга чексиз муҳаббат уйғотган университетимга, дарс берган барча муаллимларимга битмас-тугамас, чуқур ҳурматлар изҳор этиб, бошим ерга теккунча таъзим этаман, бандаликни бажо келтирган домлаларимнинг жойи жаннатда бўлсин, деб дуо қиламан.

Ҳамиша барқарор бўлсин, гуллаб яшнасин менинг университетим!

Тошкент Давлат университетининг 75 йиллигига бағишланган учрашувлар 12-15 март кунлари Қашқадарё ва Сурхондарё вилоятларида бўлиб ўтди. Мухбиримизнинг бу ҳақдаги мақоласини газетамизнинг навбатдаги сонида ўқийсиз.

ЭЗГУЛИК БИТИКЛАРИ

Ҳурматли таҳририят!

Мен «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» ҳафталигини узлуксиз ўқиб бораман ва ҳар сафар ундан катта маънавий қониқиш ҳосил қиламан. Бундан ташқари, яна бир севимли машғулотим бор. Уч-тўрт йилча муқаддам қўлимга араб алифбосида битилган бир китоб тушиб қолган эди. Мен уни мутолаа қилиб юриб, чуқур маъноли гаплардан баъзиларини ўзбекчага яқинлаштириб кўчирдим, шу аснода ўзим ҳам илҳомланиб шахсий фикрларимни қоғозга туширдим. Улардан айримларини сизларга юбораяпман. Тарбиявий аҳамиятга молик бу битиклар замондошларимиз қалбига эзгулик уруғини сочади, деган умиддаман.

Мамаюнус МАТҚЎЗИЕВ,
уруш фахрийси
Асака

* * *

Жисмоний поклик ҳар кимнинг иши, маънавий поклик виждоннинг иши

*

Мантиқсиз гап ҳақни бузар, ёлғон гап шайтонни тузар.

*

Гўзаллик тўққиздир, шундан саккизи ростгўйлик.

*

Лоқайд киши инсофсизнинг энг каттасидир.

*

Жоҳил билан кенгашгандан оқилга эргашган яхши.

*

Инсофнинг отаси шайин, онаси посангидир.

*

Инсоф — узоқ умр гарови.

*

Маблағ баракаси эгасининг ҳаракатига боғлиқ.

БАЙРАМ ШОДИЁНАЛАРИ

27 МАРТ—ХАЛҚАРО ТЕАТР КУНИ. ШУ КУНИ МАКСИМ ГОРЬКИЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ АКАДЕМИК РУС ДРАМА ТЕАТРИ ЎЗИНИНГ 60 ЙИЛЛИГИНИ НИШОНЛАЙДИ.

САМИМИЯТ ЙЎЛИ ЕНГИЛ ЭМАС

Ҳеч муболағасиз айтиш мумкинки, бугунги жаҳон санъатида ўзбек санъатининг, хусусан, театрининг ўзига хос ўрни бор. Ана шу жараёнда Ўзбекистон тупроғида 60 йилдан буён ижод қилиб келаётган М. Горький номидаги Тошкент давлат академик рус драма театрининг ҳам ўз ўрни бор. Шубҳасиз, бу даргоҳни ўзбек миллий театри тараққиёти йўлини белгиловчи жараёнлардан ажратиб тасаввур қилиб бўлмайди. Театр ўзбек халқи билан бирга— барча ижтимоий-маданий босқичлардан ўтди, ва демакки, турли шарт-шароитлар, вазиятлар, воқеалар театр қиёфасида ўз изини қолдирди.

Ўзбек тупроғида рус театрининг очилиши 1934 йил 21 октябр куни юз берди. Шу куни театр пардаси Лев Славиннинг «Интервенция» пиесаси асосидаги спектакл билан кўтарилди. Ўзида ўша давриинг долзарб муаммоларини қамраб олган бу асар театр репертуарининг асоси бўлиб қолди. Шундан кейин турли вақтларда В. Вишневский, А. Арбузов, К. Симонов, В. Розов, М. Рошчин, И. Дворецкий, А. Салинский, А. Гелман, М. Шатров, А. Чхеидзе ва бошқа кўплаб драматургларнинг ижтимоий, маънавий-ахлоқий муаммоларни ўртага ташловчи асарлари асосида спектакллар қўйилди.

Театрнинг биринчи бадиий раҳбари Василий Чиркин ва директор Михаил Вулконский бу даргоҳнинг асосчилари бўлдилар. Улар театрни ҳар томонлама шакллантириш, ижодий ҳамда ижтимоий фаоллигини ошириш йўлида катта куч-ғайрат сарфладилар. 1936 йили театрга машҳур ёзувчи М. Горький номи берилди. 1967 йилда эса театр санъатини ривожлантиришга қўшган хизматлари учун «Академик театр» деган номни олди.

Тошкент рус драма театри Ўзбекистон театр маданиятини ривожлантиришга сезиларли ҳисса қўшди. У ҳамиша ўзбек ва рус театр санъати ўртасидаги алоқани таъминловчи муҳим восита бўлиб келди. Ўз навбатида рус театрининг репертуари ўзбек драматургиясининг энг сара намуналари асосида бойиб борди. 30-йилларнинг охирида театр жамоаси ўзбек муаллифлари асарлари устида иш бошлади. Биринчи бўлиб Ҳамзанинг машҳур «Бой ила хизматчи» пиесаси намойиш этилди. 1939 йилда саҳналаштирилган бу асар пиесанинг энг яхши ижроси сифатида кўпчиликнинг ёдида қолди. Кейин Ҳамзанинг «Паранжи сирлари» ва «Майсаранинг иши» пиесалари саҳналаштирилди. Шунингдек, Н. Сафаров, А. Қаҳҳор, С. Азимов, М. Шайхзода, С. Аҳмад асарлари муваффақиятли намойиш этилди.

М. Горький номидаги театрнинг ҳар бир мавсуми ўзига хос ва такрорланмас бўлиб, улар ҳақида ҳар қанча гапирса оз. Рус ва ўзбек драматургияси дурдоналари билан бирга, жаҳон санъати ютуқларини ҳам томошабинларга таништиришда рус театри катта рол ўйнади. Шиллер ва Гюго, Шекспир ва Молер ҳамда Голдони асарларининг саҳналаштирилиши театр ҳаётида муҳим из қолдирди. 30 — 50-йиллар мобайнида қўйилган кўплаб спектакллар ўша давр театр санъатининг жиддий ютуқлари қаторидан ўрин олди. Бунга А. Пушкиннинг «Борис Годунов», А. Толстойнинг «Петр I», М. Лермонтовнинг «Маскарад», А. Чеховнинг «Уч опа-сингил» каби асарларини мисол қилиб кўрсатиш мумкин.

Йиллар мобайнида театр труппаси машҳур актёр ва режиссёрларни таклиф этиш йўли билан шаклланиб борди. Дастлаб унинг асосини режиссурада В. Чиркин, Е. Простов, актёрликда А. Загаров, Е. Ленина, А. Шестаков, Н. Фирсов, Л. Петров ташкил этдилар. Кейинроқ труппага Г. Загурская, П. Давидов, О. Андреева, О. Герасимова, А. Розанцев, Н. Хачатуров, З. Радецкая ва бошқалар келиб қўшилдилар. Актёрларнинг юксак маҳорати, ижодий дадиллиги театр обрўсининг ошишини таъминлади.

Уруш йилларида ҳам театр ижодий жамоаси барча санъат намояндалари қатори фронт ортидагиларга хизмат кўрсатишда жонбозлик қилдилар. 1942 йили артистлар А. Гзовская, А. Розанцев, О. Бежанбек ўзбек саҳна усталари бригадаси билан Ғарбий фронтда бўлдилар. Фридрих Волфнинг ўша даврга ҳамоҳанг «Профессор Мамлок» драмаси, шунингдек, К. Симоновнинг «Рус кишилари» ва Л. Леоновнинг «Ҳужум» асарлари саҳналаштирилди. Бу асарларда А. Соловьев, Н. Воробьев, А. Милославский, Г. Загурская, Е. Ленина каби актёрлар ёрқин образлар яратдилар. Урушдан сўнгги йилларда театр труппаси М. Мансуров, К. Ефремова, В. Александрова, Е. Злобин, Н. Алексеева, П. Чепрунов, С. Аулов, П. Дроздов, В. Русинов, Н. Мягкова каби санъаткорлар ҳисобига мустаҳкамланди. Кейинроқ бу сафга Е. Яворский, М. Любанский, Р. Ткачук, В. Репертер ҳамда И. Ледогоров қўшилдилар.

50-йилларда театр ижодий фаолиятида бурилиш юз берди. Бунинг сабабчиси мустақил изланишларга, замонавий услубга мойил янги режиссура эди. Айниқса, Александр Гинзбург спектакллари театр ҳаётида алоҳида бир саҳифа бўлиб қолди. У замон билан, воқелик билан қадамба-қадам борувчи тиниб-тинчимас ижодкор эди. Унинг изланувчанлиги, айниқса, М. Горькийнинг «Клим Самгиннинг ҳаёти» асарининг саҳналаштирилишида яққол кўзга ташланди.

60-70-йилларда театр репертуари кўпгина ўзига хос янги асарлар билан бойиди. Булар орасида 1961 йили режиссёр А. Михайлов саҳналаштирган Шекспирнинг «Ҳамлет» асари ажралиб туради. Режиссёр М. Спивакнинг «Полк бормоқда» ва «Зулмат салтанати» спектакллари ҳам театр ҳаётида бир босқич бўлиб қолди. Шу йилларда қўйилган юксак бадиий спектакллар қаторига В. Сриновнинг «Юксиз сайёҳ», «Ревизор», «Ламаншлик одам», «Ишқ», «Хатолар комедияси», «Шоҳ Федор Иванович», «Тубанликда» каби спектакллари юксак профессионал маданияти, янгиликни ҳис этиши билан томошабинларни ўзига тортди. Шунингдек, О. Чернова саҳналаштирган «Орзу трамвайи» спектакли ҳам муваффақият қозонди. Бу ҳам постановкачининг, ҳам труппага келиб қўшилган Л. Грязнова, В. Павленко, В. Никитина каби актёрларнинг жиддий ютуғи эди.

Йиллар ўтган сайин театр жиддий ижодий ишлар жараёнида ўсиб, шаклланиб борди. Албатта, ютуқлар ҳам, иккиланишлар ҳам, йўқотишлар ҳам, ижодий тушкунлик кўтарилишлари ҳам бўлди. Лекин қандай шароит бўлмасин, театр ҳамиша самимий ва тўғри йўлишга, саҳнада енгил йўл ахтармасликка, замондош қалбига йўл излашга ва топишга ҳаракат қилди.

1984 йили театрга В. Гвоздков бош режиссёр сифатида таклиф этилди. Унинг дастлабки спектакли Д. Вассерманнинг «Какку уяси узра парвоз» пиесаси эди. Жаҳон драматургиясининг сара асарларига мурожаат қилган театр тез фурсатда ўзини ўнглаб, томошабин муаммосини ҳал этишга муяссар бўлди.

80-йилларнинг ўрталарида театрда А. Гелманнинг «Зинуля» пиесаси саҳнага қўйилди. А. Гелман бу ҳақда «Майли, улар одамларнинг ҳақиқатни топишларига ёрдамлашсинлар» номли мақоласида шундай деганди: «...москвалик томошабинлар менинг «Зинуля»мни Тошкент рус театри постановкасида кўришларидан жуда хурсандман. Бу пиесамнинг бутун мамлакатда қўйилган энг қизиқарли постановкаларидан биридир. Тошкентлик артистларга муваффақият тилаб қоламан». В. Гвоздков репертуарни ранг-баранглаштиришга, драматургиядаги янгиликларни саҳнага олиб чиқишга ҳаракат қилди. Л. Разумовскаянинг «Ерсиз боғ», А. Чхиаидзенинг «Учдан олтигача», А. Дударевнинг «Пиёдалар», Б. Дозорцевнинг «Номаълум одам билан нонушта қилиш» каби асарлари асосидаги спектакллар бунинг ёрқин мисоли бўла олади. «Фаришталар билан ўйнашманг», «Хўрознинг учинчи қичқиригигача», «Бир қултум озодлик» спектаклларини қўйган режиссёр А. Кузиннинг ишлари ҳам ёркин ва қизиқарлилиги билан ажралиб туради. Айниқса, Шукшин асари устидаги ишлар ниҳоятда мароқли кечди. Кечалари, бошқа репетициялар ва спектакллар орасида машқ қилишлар жамоа учун оддий ҳолга айланди. Ўзаро севги, ишонч, ишлаш истаги ҳукмрон бўлган ижодий шароит вужудга келди. Юқорида номлари кўрсатилган спектаклларда Г. Пачис, И. Авдюшкина, М. Шамшина, И. Парамонов, Н. Иванов, А. Пачис, С. Генкин, В. Вержбицкий, О. Володина каби актёрлар ўзларига берилган ролларни маромига етказиб ўйнадилар.

1990 йили Владимир Шапиро театрнинг бадиий раҳбари қилиб сайланди. У биринчи навбатда ўзи ва театр жамоаси олдига мавжуд энг яхши анъаналарни ривожлантиришни мақсад қилиб қўйди. В. Шапиро саҳналаштирган «Бир йилдан сўнг ўша куни» (Б. Слейд), «Ахмоқона ҳаёт» (С. Злотников), «Зойканинг хонадони» (М. Булгаков), «Графиня Юлия» (А. Стриндберг), «Ҳаммаси боғда» (Э. Олби), «Муқаддас махлуқ» (Ж. Кокто), «Буюк жоду» (Эдуардо де Филиппо), «Том» (А. Галин), «Шапалоқ еган одам» (Л. Андреев), «Кал қўшиқчи» (Э. Ионеско) ва шу каби йигирмадан ортиқ спектакллар режиссёрлик ишининг ўзига хослиги ва ифодалилиги ҳамда юксак саҳна маданияти билан томошабинлар, мутахассислар эътиборини тортди. В. Шапиро касб бўйича ҳам, характер жиҳатидан ҳам том маънодаги режиссёрдир. У репертуарга жиддий аҳамият беради. Фақат ўз репертуари бўлган театргина ҳақиқий ижодий қиёфасига эга бўлади, деб ишонади. Бугунги кунда театр саҳнасида турли мамлакатлардан ўнлаб яратилган хилма-хил жанрлардаги пиесалар қўйилмоқда. Ижодий жамоа ҳар бир асарда янги бир вазифани ҳал этишга, театр санъатида ўзига хос из қолдиришга ҳаракат қилмоқда. Бугун қўйилаётган ҳар бир асар театр бадиий раҳбарининг ва ижодий жамоанинг бадиий тафаккур мезонини белгилаб турибди. В. Шапиро ажойиб актёрлар ансабли яратиш устида ҳам тинмай изланиш олиб бораётир. У руҳий ва синтетик санъат воситаларини бирдек эгаллаган, қўшиқ айта олувчи, умуман, режиссёрнинг барча мураккаб топшириқларини бажара оладиган актёрлар тайёрлаш йўлида изланмоқда. Бугун театрда кучли актёрлар труппаси мавжуд. Улар орасида В. Русинов, И. Авдюшкина, В. Баграмов, М. Мягкова, В. Цветков, Л. Михайлова, Т. Аванесянц, В. Вержбицкий, А. Дубровин, Г. Луковникова, О. Овчинникова, А. Пачис, М. Шамшина, Б. Шевченко, Ф. Полонская, И. Кирянов ва бошқаларнинг номи томошабинларга яхши таниш. Театр труппаси Маннон Уйғур номидаги Санъат институти битирувчилари ҳисобига бойиди. Режиссёр дадиллик билан уларга етакчи ролларни топширмоқда.

Хуллас, М. Горький номидаги рус драма театри ўзининг бадиий раҳбари В. Шапиро бошчилигида 60 йиллик юбилейга муносиб ижодий ютуқлар билан қадам қўйди.

Владимир ОСТРОВСКИЙ,
театршунос

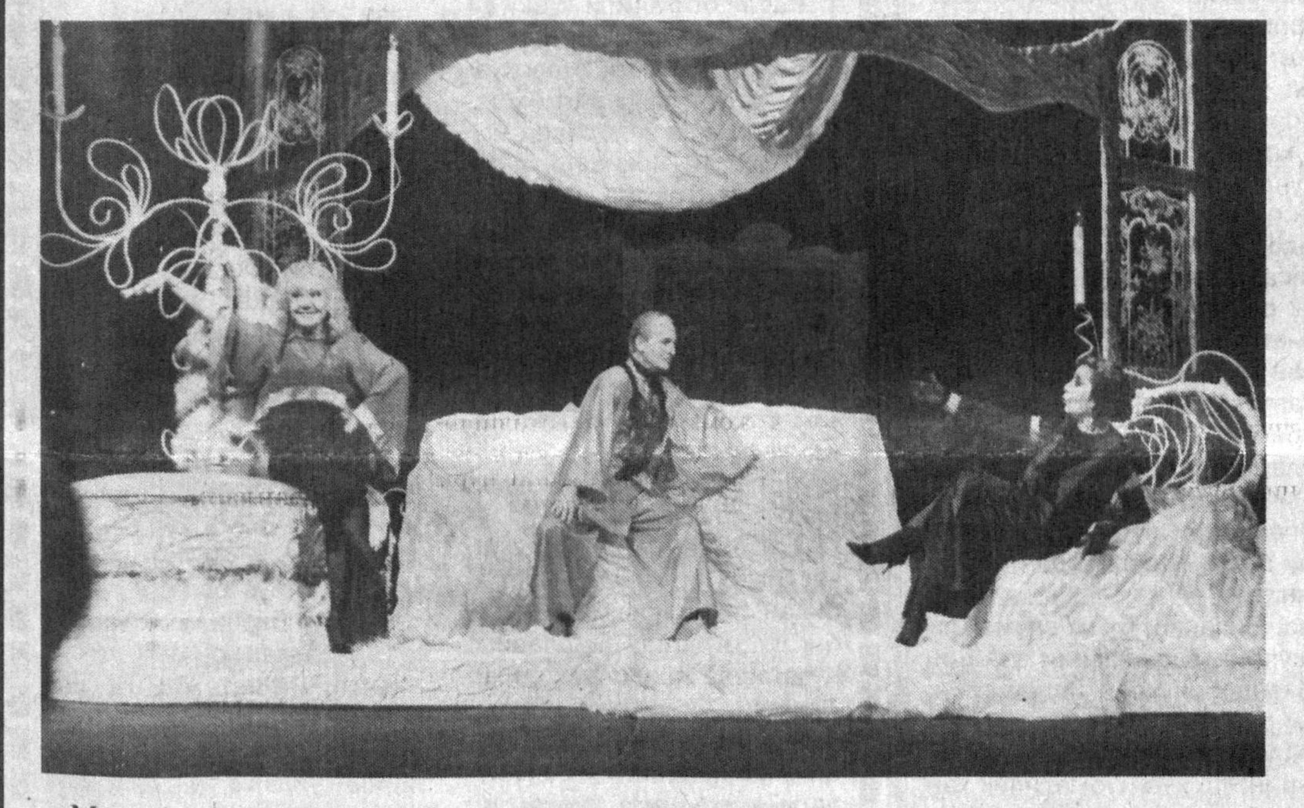

«Муқаддас махлуқ» спектаклидан кўриниш.

А. НАЙМУШИН сурати

Шеърият шундай бир чаманки, унинг ранг-баранг анвойи гуллари, хушбўй атри, жозибаси кўзни олади. Истеъдодли синглим Муҳаббат шу боққа ўзининг илк қадамларини қўяётган экан, бу рангинлик ва латофат унинг кўнглини тўлдиришини тилайман.

Барг ёзаётган кўнгил ғунчалари шеъриятнинг оппоқ меҳри, покиза туйғулари билан очилишини истайман. Токи, бу гуллар бошқа кўнгилларга ҳам завқ бағишласин...

Гулистон МАТЁҚУБОВА,
Бердақ номидаги Қорақалпоғистон республикаси Давлат мукофоти лауреати

* * *

Ҳақирман, кўз олдим қоронғу,
Дардимни тинглайди мажнунтол.
Бошлари эгилиб қийноқдан,
Шивирлайди у секин, беҳол:
«Бу жаҳон йиғлоқи, йиғлоқи!..»
Севгининг сарғайган япроғин,
Сочимга гул қилиб тақаман.
Қувончин йўқотган телбадай,
Йўлингга термулиб боқаман.
«Бу ҳижрон йиғлоқи, йиғлоқи,,,»

Чамандан айрилган булбулдай,
Мунг тўла қўшиқлар куйлайман.
Чўкмасам етаман бахтга деб,
Азобнинг ариғин бўйлайман.
«Бу армон йиғлоқи, йиғлоқи...»

* * *

Юракдаги соғинч ҳиссини
Одамлардан сақладим пинҳон.
Шул боис ҳам шўр пешонамга
Муҳрин босди каттакон армон.

Гарчи қалбда яшар муҳаббат, —
Фақат сенга оққувчи уммон.
Тунлар сен деб ҳижронни қучар
Бир қиз борин билмогинг гумон...

* * *

Суйгулигим суйгулик,
Армонлардан куйгулик.
Ҳали ҳеч гап айтмадим
Сен қовоғинг уйгулик.

Дунё бўлса бетайин, —
Ўнда сенсиз нетайин?
Сен ҳам парво қилмасанг,
Йиғлаб, қайга кетайин?

Суйгулигим суйгулик,
Армонлардан куйгулик.
Ишқ шаробин келтирдим,
Иккимиз ҳам тўйгулик.

Келди осмон-тиламчи,
У ҳам сендек алдамчи.
Ишқ бер; ой бераман деб,
Бермай кетди ғирромчи.

Суйгулигим суйгулик,
Армонлардан куйгулик.
Айтчи, нима ҳам кўрдик
Бу дунёда тўйгулик?

Одам тирик ғам билан,
Мен кўзимда нам билан
Сени излаб йўлдаман
Кундуз куни шам билан...

Суйгулигим суйгулик,
Армонлардан куйгулик.

Муҳаббат Норбой қизи

---

22 март — Мирзо Улуғбек туғилган кун

УЛУҒБЕК АФҒОНИСТОНДА

ЮНЕСКО томонидан 1994 йил Мирзо Улуғбек ҳақида илмий-тадқиқотлар олиб бориш, аллома қолдирган илмий меросни ўрганиб, дунё миқёсида танитиш, унинг юксак илмий мақомини эъзозлаш ва туғилган кунининг 600 йиллигини олий даражада нишонлаш йили деб эълон қилингани илму маърифатни қадрлаш йўлида қўйилган муҳим қадам бўлди.

Афғонистон пойтахти Кобулда ва мамлакат ҳаётининг турли соҳаларида уруш фожиалари оқибатида юз берган шум оқибатларга қарамасдан, Шимол вилоятларида афғон зиёлилари фан ва маданият машъалини ёндириб, унинг ёруғида одамларни тинчлик ва барқарорликка чорламоқдалар.

Афғонистон Миллий-Исломий Жунбуши томонидан олиб борилаётган ижтимоий, иқтисодий ва сиёсий тадбирлар туфайли Шимолда илму маданият гуллари қуриб қолгани йўқ.

Иқтисодий қийинчиликлар ва оғир аҳволга қарамасдан ўтган йили улуғ боболаримиз — Мир Алишер Навоий ҳамда Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг туғилган кунларига бағишланиб, Шибирғон ва Мазори Шариф шаҳарларида илмий семинарлар, конференциялар бўлиб ўтди, матбуотда илмий-тадқиқий мақолалар чиқди, радио-телевидениеда махсус дастурлар берилди.

Афғонистон матбуоти ЮНЕСКО қарорига биноан ўзбек халқининг буюк фарзанди, Шарқнинг йирик мутафаккири, дунё миқёсидаги улкан аллома астроном Мирзо Улуғбек юбилейига бағишлаб катта илмий семинар ўтказди.

«Нидойи Ислом» газетасининг 1994 йил 30 сентябр сонида Балх университети ташаббуси билан Шарқнинг буюк илмий ва сиёсий арбоби бўлмиш Мирзо Улуғбекнинг 600 йиллиги нишонланажаги ҳақида ахборот берилди. Мирзо Улуғбек темурийлар сулоласи шоҳларидан бири сифатида бизнинг ўлкамиз учун ҳам қадрият ҳисобланади. Негаки, Ҳирот шаҳри темурийлар маданиятининг муҳим ва буюк марказларидан бири эди. Улуғбекнинг ўзи ва оиласи ушбу фан-маданият марказида ўсиб-улғайиб, ўзларидан бу ерларда катта ёдгорликлар қолдирганлар.

Мазкур тантанани ўтказиш учун машҳур жамоат арбоби Сирожиддин Сайёдий раҳбарлиги ва бир гуруҳ олимлар иштирокида комиссия тузилган.

«Нидойи Ислом»нинг ўша сонининг 4-саҳифасида Мирзо Улуғбекнинг портрети ҳам берилган.

Газетада босилган ахборот ва тадқиқотчи олим Муҳаммад Ҳалим Ёркин юборган маълумотларга кўра, Муҳаммад Тарағай Мирзо Улуғбек туғилган кун муносабати билан тантанали илмий семинар 1994 йил ноябр ойининг 16 — 17 кунлари Балх университетининг катта конференциялар залида бўлиб ўтди.

Икки кун давом этган илмий семинарда ўзбек, дарий ва пашту тилларида 22 тадқиқий-илмий маъруза ўқилди: Балх университетининг раиси доктор Иззатулло «Толибларни тарбиялашда университетнинг ўрни», устод Абдулғаффор Сафо «Мирзо Улуғбекнинг таржимаи ҳоли», Абдулло Валволижий «Темур даврининг сиёсий-ижтимоий шароитига бир назар», устод Муҳаммад Солиҳ Росиҳ «Мирзо Улуғбек даврида илму фан тараққиётига бир назар», устод Зиёуддин Кайсорий «Темурийлар даврида ўзбек тили ва адабиёти тутган ўрин», устод Муҳаммад Туғён Сақоий «Темурийлар даврида тарбиялаш ва ўқитиш марказлари», Солиҳ Муҳаммад Дурандийш «Ҳозирги замон баъзи-бир тақвимчилари назаридан темурийлар даврида маданият ва адабиёт вазияти», устод Ҳафизулло Сийрат Толиқоний «Темурийлар давридаги маданият тараққиётида Мирзо Улуғбекнинг роли», устод Сардор Раҳмон ўғли «Улуғбек зижи дунё миқёсидаги бир илмий асар», Абдулло Рўийн «Улуғбек бобосининг рикобида», устод Муҳаммад Олим Лабийб «Мирзо Улуғбекнинг «Тарихи арбаъа улус» асарига бир назар», устод Мукаммил «Тарих жараёнида паштунлар ва туркий халқлар орасидаги дўстона ҳамкорлик муносабатлари», Халилулло Ҳофиз «Мирзо Улуғбекнинг никоҳ тўйининг ўтказилиши ҳақида (Ибн Арабшоҳ китобидан)», «Нидойи Ислом» бош муҳаррири Муҳаммад Исмоил «Темурийлар даврида тасаввуф», Сакийна Бону Ғазанфар «Шоирлар шеърларида нужумий атамалар», устод Абдулғаффор Барзинмеҳр «Шеър ва адабиётга темурий шаҳзодаларнинг алоқаси», Абдулфайёз Меҳройин «Улуғбекнинг иқтисодий ислоҳотлари», Абдулмажид Ишчи «Ислом кириб келишидан Улуғбек давригача. Хуросон ва Мовароуннуҳрда риёзиёт ва юлдуз илмлари тарихига қисқача бир назар», Ойсултон Хайрий «Улуғбекнинг болалик йиллари», устод Назармуҳаммад «Темурийлар давридаги маданиятнинг бадиий кўринишлари» ҳамда устод Нурулло Олтой «Мирзо Улуғбекнинг ҳаёт йўли».

Жунбиш раҳбарининг қарорига кўра, Мазори Шариф шаҳрида Хуросон туманидаги лицейга, Шибирғон шаҳридаги конлар ва саноат институтига, Сайёд туманидаги мактабга Мирзо Улуғбек номи берилди.

Шимол вилоятларида чиқадиган газеталар ҳамда нашриялар буюк олим Мирзо Улуғбек 600 йиллигига бағишлаб махсус сонларда турли шеърлар ва мақолалар нашр этганлар. Биз ҳурматли ўқувчиларни уларнинг айримлари билан қисқа суратда таништириб ўтамиз:

«Армуғон» газетаси ўзининг биринчи ва иккинчи сонларида ушбу мавзуда иккита мақола нашр қилди. Иккинчи мақола «Улуғбек Зижи — жаҳоншумул илмий асар» сарлавҳаси остида Самро томонидан ёзилган. Муаллиф айтишича, Улуғбек мадрасаси нафақат ўша замоннинг олий ўқув юрти эди, балки ўша даврнинг Фанлар академияси ўрнида турарди... Улуғбекнинг раҳбарлигида расадхона, Самарқанд Олий мадрасасининг олимлари Самарқанд шаҳрининг мавқеи ва мавқеъиятининг зовиясини белгилаб беришга муваффақ бўлдилар. У эса, 39 даража, 37 дақиқа, 23 сониядан иборатдир.

Истеъдодли адиб ва муҳаққиқ олим Муҳаммад Исмоил бош муҳаррирлигида чиқадиган Афғонистон Миллий-Исломий Жунбиши Олий Кенгашининг органи бўлмиш «Нидойи Ислом» газетаси ўзининг 1994 йил 16 ноябр сонини Улуғбекнинг юбилейига бағишлаб, биринчи бетини унинг катта портети билан безаган. Портретнинг чап томонида «Улуғбек» сарлавҳаси остида иккита тўртлик (дарий тилида) нашр этилган. Уларда олимнинг ўткир назари ва билимдонлиги мадҳ этилиб, бундай дейилади: «Осмон кўксида Улуғбекка маълум бўлмаган нақш йўқ эди. Тунлари юлдузларнинг яланғоч баданлари унинг назарида кўриниб турарди».

Газетада «Амир Темур уруғидан бир буюк фозил зот» сарлавҳаси остида Абдулғаффор Сафонинг ихчам, аммо сермазмун мақоласи босилган.

Абдулғаффор Сафо Улуғбекнинг кўпқиррали шахсиятини ёритиб, унинг ўзбек ва форс тилларида шеър ёзгани ҳақида сўз юритади ҳамда мақолани қуйидаги иборалар билан тугатади: «Унинг ўлими билан Мовароуннаҳр, Эрон ва Хуросонда қонли урушлар бошланди».

Нурулло Олтой муҳаррирлигида ўзбек тилида чиқадиган «Юлдуз» нашриясининг 9-сони ҳам (1994 йилнинг ноябр ойи) Улуғбекнинг 600 йиллигига бағишланган.

Нашрия муқовасининг биринчи бети Улуғбек портрети билан безатилиб, унинг тепасида Ўзбекистон халқ шоири Эркин Воҳидовнинг машҳур қасидасидан қуйидаги байт берилган:

Туздию Мирзо Улуғбек
Кўрагоний жадвалин,
Сирли осмон тоқига илк
қўйди нарвон Ўзбегим.

Андхўйлик шоир М. А. Матийн эса, ўз чиройли қасидасини классик услубда бошлаб, Турон халқининг порлоқ ўтмишига назар солади.

«Тўғри йўл» — Балх вилоятидаги Амир Алишер Навоий номидаги фарҳанги анжуман нашрияси ҳам 5-сонини Муҳаммад Тарағай Мирзо Улуғбек байрамига бағишлаган.

«Тўғри йўл»да самарқандлик шоир Малоно Саккокий томонидан Улуғбек ҳақида ёзилган 30 байтлик қасида ва Алишер Навоий «Хамса»сидан унинг васфида ёзилган 6 байт босилган. Нашрия келажак сонларида Улуғбек тўғрисида илмий-тадқиқий мақолалар нашр этишга ваъда беради.

«Ўзбекистон — келажаги буюк давлат» сарлавҳаси остидаги Ўзбекистон мустақиллигининг уч йиллигига бағишланган мақола ҳам диққатга сазовордир.

Асадулло Валволижий бош муҳаррирлигида чиқадиган «Андиша» номли мустақил нашрия ҳам 1994 йил 2-сонида Солиҳ Муҳаммад Росиҳнинг «Мирзо Улуғбек» унвонли мақоласини туркман тилида нашр этган.

Йирик фалакшунос олим, улуғ давлат арбоби, Шарқ Уйғониш даврининг порлоқ юлдузи Муҳаммад Тарағай Мирзо Улуғбекнинг таваллуд йили Афғонистоннинг турли миллатларига мансуб бўлган машҳур олимлар, зиёлилар, маданият вакиллари томонидан жуда самимийлик ва эзгу ниятлар билан нишонланди.

Улуғбек кунини эъзозлаш силсиласи ҳануз давом этмоқда. Газеталар, мажаллалар ва нашриялар у ҳақда турли таҳқиқий мақолалар, шеърлар босиб чиқармоқдалар. Жунбушнинг масъул муншийси Абдураҳим Фарзомнинг менга айтишича, яқинларда қирқта илмий мақоладан иборат бир катта тўплам Шибирғон «Фариғуниён» босмахонасида нашрдан чиқарилади.

Абдулҳаким Шаръий ЖУЗЖОНИЙ

Доимий ҳамроҳ

«МИР НА ТЕБЯ НАДЕЕТСЯ, ПОЭТ»

Шоир ва драматург Тўра Мирзо асарлари собиқ Иттифоқнинг бир қанча халқлари тилларига таржима қилинган. Бугунги — яқин хориждаги қардош халқлар билан адабий-маданий алоқаларимиз анча сусайган бир шароитда Т. Мирзонинг Москвада шеърлар китобчаси босилиб чиққанлиги диққатни тортади. Шоирнинг «Мир на тебя надеется, поэт» («Дунёнинг умиди сендан, шоир») мажмуаси Россия Федерациясидаги «Рекламная Библиотечки поэзии» нашриётида 1000 нусхада чоп этилди. Тўпламга кирган асарлар орасида Олим Хўжаев ва Ҳамид Сулаймонга бағишланган шеърлар ҳам бор. Китобчани рус тилига Виктор Кирюшин таржима қилган. Таржималар муаллиф таҳриридан ўтган.

Тўплам «Россиянинг китоб нашрига доир махсус федерал дастури» ҳомийлигида босилиб чиққан.

Ушбу туркумда Россия, Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги ва дунё мамлакатлари кўзга кўринган шоирларининг китоблари нашр этилади.

Мажмуани В. Ленцов тузган; муҳаррир — В. Максимов; рассом — Е. Горохов.

НАВОИЙГА ЭРГАШИБ

Маълумки, Алишер Навоий бутун туркий халқлар адабиётининг асосчиси, пешвоси ва ҳомийсидир. Зероки, Навоий туфайли туркий тил ва ундаги адабиёт ўзининг янги тараққиёт босқичига кирди, унинг ижоди воситаси билан халқ оғзаки ижоди, араб ва форсий тиллардаги кўп сюжет ва образлар, бадиий унсурлар туркий халқлар ёзма адабиётига кириб қолди, анъанавий тимсол ва мавзуларга айланиб қолди. Шунинг учун ҳам аксарият туркигўй санъаткорлар Навоийни ўзларининг устозлари деб билиб, унинг даҳоси ва маҳорат мактабидан файз топадилар, тазмин йўли билан янги асарлар яратадилар.

Жумладан, уйғур халқи ҳам Навоийни ўз шоири деб билади. Шунинг учун ҳам унинг барча асарлари XVI асрдан бошлаб Шарқий Туркистонда қайта-қайта кўчирилади, мадраса ва қироатхоналарда навоийхонлик адабий анъанага айланади. Бугина эмас, бир қанча шоирлар Навоийга эргашиб мустақил асарлар ёзадилар, ноқил ва ровийлар буюк бобомиз достонлари асосида насрий қиссалар яратадилар. Зукко адабиётшунос ва шоира Ҳанифа Солиҳова кўпдан бери Навоийнинг уйғур адабиёти тараққиётига таъсири масаласини тадқиқ этиб, «Навоий ва Ҳирқатий», «Навоий ва Низорий», «Алишер Навоий ва уйғур адабиёти» сингари китоблар ёзди. Яқинда эса у «Уйғур достончилиги ва насри тараққиётида Алишер Навоий «Хамса»сининг ўрни» деган мавзуда докторлик диссертациясини ҳимоя қилди. Ўзбекистон Фанлар Академияси Алишер Навоий номидаги Адабиёт институти ҳузуридаги илмий кенгашда бўлган ҳимояда ЎзФА мухбир аъзоси Азиз Қаюмов, филология фанлари докторлари Абдуқодир Ҳайитметов, Саидбек Ҳасанов, Ҳамиджон Ҳомидий ва бошқалар сўзга чиқиб, Ҳанифа Солиҳованинг тадқиқотини навоийшуносликка қўшилган муҳим ҳисса сифатида юқори баҳоладилар. Зеро, тадқиқотда Низорийнинг «Робиа ва Саъдин», «Фарҳод ва Ширин», «Лайли ва Мажнун», Турди Ғарибийнинг «Шоҳ Баҳром ва Дилором», Ҳирқатийнинг «Муҳаббатнома ва меҳнатком», Салоҳийнинг «Гул ва Булбул», Мулла Сиддиқийнинг «Фарҳод ва Ширин», «Садди Искандарий» сингари достон ва қиссалари адабиётшуносликда илк бор кенг кўламда Навоий асарлари билан атрофлича қиёсий таҳлил қилинган, бадиий ижодда анъана ва ўзига хослик хусусида муҳим илмий хулосалар чиқарилган.

ЗАМОНАВИЙ ҲАМЗАШУНОСЛИК

Яқинда ЎзФА Ҳамид Сулаймонов номидаги Қўлёзмалар институтида машҳур ўзбек шоири ва драматурги, атоқли жамоат арбоби Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий таваллудининг 106 йиллигига бағишланган илмий анжуман бўлиб ўтди. Анжуманни Ҳамза номидаги республика Давлат мукофоти совриндори, филология фанлари доктори Ҳафиз Абдусаматов қисқача кириш сўзи билан очди. Профессор Лазиз Қаюмов Ҳамзанинг Октябр ўзгаришидан бурунги маърифатпарварлик шеърлари, насри ва драматургияси, 20-йилларнинг охиригача бўлган шеърий ва саҳна асарлари, театрчилик фаолиятининг бугунги миллий истиқлол кунимиз учун ҳам аҳамиятли бўлган бир қатор муҳим қирралари ҳақида гапирди. ЎзФА мухбир аъзоси Салоҳиддин Мамажонов «Ҳамза ва жадидчилик» мавзуидаги маърузасида XX аср боши ва 20-йиллардаги ўзбек адабиётининг йирик намояндалари Маҳмудхўжа Беҳбудий, Абдурауф Фитрат, Абдулла Қодирий, Чўлпон сингари Ҳамза шеърияти, публицистикаси, прозаси ва драматургиясида ҳам мазкур замондош санъаткор адиблар ижодларига хос бўлган бир қанча ғоявий-бадиий муштаракликлар ҳақида сўз юритди. ЎзФА мухбир аъзоси Азиз Қаюмовнинг «Н. Тихонов Ҳамза ҳақида», Ҳафиз Абдусаматовнинг «Ҳамза ижоди Ойбек талқинида» маърузаларида эса XX асрнинг машҳур рус, ўзбек шоир ва адиблари Николай Тихонов ва Ойбекнинг мақола ва асарларида акс этган Ҳамзанинг ёрқин сиймоси, Ҳамза шахсияти, ижодининг мазкур шоир ва адиблар ижодларига таъсирлари ҳақида мулоҳазалар билдирилди. Шунингдек, йиғилишда профессор Собир Мирвалиевнинг «Ҳамза прозаси ва танқидчилик», ЎзФА мухбир аъзоси Мамажон Раҳмоновнинг «Ҳамза драматургияси режиссёр изланишларида», Ғайрат Жалоловнинг «Ҳамза драматургияси ва фолклор», санъатшунослик доктори Рафаэл Тақтошнинг «Ҳамза тасвирий санъатда», филология фанлари номзоди Сайёра Шукруллаеванинг «Алишер Навоий номидаги Адабиёт музейи XX аср ўзбек адабиёти» кўргазмаси залларида Ҳамза ижодининг берилиши» ҳақидаги маърузаларида Ҳамзанинг театр, тасвирий санъат, фолклор билан алоқалари ҳақида гапирилди. Анжуманда Ўзбекистон ФА мухбир аъзоси Ғани Абдураҳмонов, профессор Муҳаммаджон Имомназаров, Ҳамид Сулаймонов номидаги Қўлёзмалар институти катта илмий ходими Ҳабиба Қурбонова ҳамзашунослик эндиликда истиқлол мафкурамиз ва замонамизнинг муҳим ғоявий-тарбиявий вазифалари билан кенгроқ боғланганлигини қайд этдилар.

Шерали ТУРДИЕВ

Гавҳар ИБОДУЛЛАЕВА

БИР ТЎЙМАДИМ ДИЙДОРИНГИЗГА

***

Ғамгин чоғларимда
Аллақандай ҳангомаларни тўқиб
Кулдирмоқчи бўласиз,
Ишонтирмоқчи бўласиз,
Қаратмоқчи бўласиз кўзларингизга.
Шодон дамларим-чи,
Бахтимни туйиб
Жим қоласиз
Ҳайратдан тилингиз сўзга айланмай.
Куламан.
Қувнайман.
Минг бор тикиламан кўзларингизга.
Уялиб кетаман лоқайдлигимдан,
Дунёни кўксимга босгим келади!..
Ғамгин чоғларимни унутмоқ учун,
Бахтли дамларимни ҳис этмоқ учун,
Иложим қолмайди
Сизни энтикиб,
Авайлаб-авайлаб севишдан бошқа!..

х х х

Борсам хушвақт, шодмон бўласиз,
Гоҳ ночор, гоҳ раҳмон бўласиз,
Ҳеч тенги йўқ мезбон бўласиз,
Бир тўймадим дийдорингизга.
Эгиламан, мен мажнунтолман,
Сочи сумбул, тиллари болман,
Сизни кўрсам соқовман, лолман,
Бир тўймадим дийдорингизга.
Бу не базму синоат, жозиб,
Сўзлаюрсиз кўнглингиз ёзиб,
Тинглагайман ақлдан озиб,
Бир тўймадим дийдорингизга.
Қошингиздан бежон қайтаман,
Кўз ёш, дилда нолон қайтаман,
Эҳ, мен нодон, нодон, қайтаман
Бир тўймайин дийдорингизга.
Айтолмаган сўзларим — армон,
Қаролмаган кўзларим — армон.
Қачон тугар бўзларим, армон,
Бир тўймадим дийдорингизга...

ТЎРТЛИКЛАР

Бахтни излаб кезмагин сарсон,
Олис юлдуз, чўққи ва тоғни.
Бахтинг шуки, сиғиниб ўпгин,
Кўзга суртиб, она тупроқни.

***

Умрим бўйи излаган бахтим —
Инсонликда топсам ўзимни.
Иймон, виждон ақлимга кўзгу,
Бўлиб, поклаб ўтсам изимни.

***

Ичи қора бахтингдан куяр,
Меҳри дарё — дардингни туяр.
Ўзлигини билмаган инсон,
Ноҳақ юрак бағрингни ўяр.

***

Хаёлларим-умрим излари,
Пок хотира — болалик ўтар.
Инсонийлик бурчин ўтмаган,
Кунлар мени ёқамдан тутар.

Бекназар ОРЗИҚУЛОВ
Иштихон

ТИЛИНГДАН АЙЛАНАЙ, ВОДИТЕЛ!

Адаб, одоб ва одам

Тунов куни эрталаб ишга келаётиб йўлда ўзига хос, ажабтовур бир янгиликнинг гувоҳи бўлдим...

Тошкентда яшовчилар яхши билишса керак, шаҳардаги 4-ва 12-автокорхоналарда сариқ ва қизил рангга бўялган «ЛиАЗ» автобуслари талайгина. Анча йиллар муқаддам ишлаб чиқарилган бу автобуслар ўриндиқлари оралиғидаги йўлагининг кенглиги, эшикларининг катталиги, чиқиб-тушишга ўнғайлиги билан ўз замонасининг энг яхши жамоат транспортларидан ҳисобланган. Шу жиҳатдан ҳатто ҳозир ҳам анча-мунча замонавий автобуслардан қолишмайди. Яна бир афзаллиги — уни бошқариш бирмунча енгилроқ. Негаки, ҳайдовчи кабинасида тезликни қўлда ўзгартиришга мўлжалланган одатдаги дастак йўқ. Бу жараён бирйўла ёнилғи тепкиси ёрдамида амалга оширилади. Тепки қаттиқроқ босилган сайин тезлик ўз-ўзидан каттасига алмашиб, машина тобора илдамлашаверади, оёқ тепкидан олинса, аксинча, секинлаша боради. Муҳими, ҳайдовчининг иккала қўли ҳам бошқарув чамбарагида бўлади, юриш ва тўхташ, ҳаракат чоғида ортиқча куч сарфламайди, фикри ҳам чалғимайди. Шунданми, ҳайдовчилар бу автобусларга «Мўъжиза!» деб ном беришган.

Афсуски, сўнгги йилларда ҳаётимизнинг барча жабҳаларини қамраб ола бошлаган бозор иқтисодиёти, собиқ иттифоқ жумҳуриятлари ўртасида транспорт, техника борасидаги алоқаларнинг издан чиқиши «Мўъжиза»лар мавқеига ҳам жиддий салбий таъсир кўрсатди. Айниқса, ёнилғи-мойлаш материаллари нархи қимматлашиб, эҳтиёт қисмлар топилмас матоҳга айланган кезларда бу автобуслар кўп бузиладиган, бир юриб, бир юрмай асабга тегадиган транспортлардан бирига айланиб қолганди. Қаранг, иложсизлик ва етишмовчилик кишини тежамкорлик ва уддабуронликка ундар экан. Автомобил усталари яқинда ўша эски «ЛиАЗ»ларнинг умрини имкон қадар узайтириш йўлини топишди. Улардан айримларининг узатмалар қутисига жузъий «тузатиш» киритиб, тезликни қўлда ўзгартиришга мослаштирилган дастак улашибди. Мана, натижаси — улар яна бинойидек юриб турибди, яна одамлар корига яраяпти.

Менимча, гарчи арзимасдек кўринса-да, бу ишни қутлаш, қўллаб-қувватлаш керак. Чамамда, Тошкент шаҳар йўловчилар ташиш транспорти ходимлари сўнгги вақтларда аҳолига хизмат кўрсатишни тубдан яхшилаш борасида жиддий ишга киришдилар. Натижада қатновдаги автобуслар бирмунча кўпайди, бекатларда сарғайиб транспорт кутишлар камайди. ўзимизни-ўзимиз нефт ва нефт маҳсулотлари билан таъминлашни йўлга қўйиб, автобуслар ва эҳтиёт қисмлар ишлаб чиқара бошлаганимиздан сўнг бу муаммолар янада барҳам топишига шубҳа йўқ. Фақат кишини бошқа бир савол таажжубга солади: «Инсон нима учун кўпинча қийин, ечими мураккаб бўлган муаммога дадил қўл уриб уни ижобий ҳал этадию, нега ҳеч қандай вақт ҳам, маблағ ҳам, куч-меҳнат ҳам талаб қилмайдиган, озгина қунт-ҳафсала билан битадиган ишга келганда лоқайдлик қилади?» Бу ўринда мен жамоат транспорти ҳайдовчиларининг йўловчилар билан муомаласини назарда тутаяпман.

Шаҳар йўловчилар ташиш транспорти концерни мутасаддилари ҳамиша аҳолига хизмат кўрсатишнинг самарали усулларини излашаяпти, ҳаётга жорий этишаяпти-ю, бироқ ҳайдовчиларнинг муомала маданиятини яхшилашни деярли эсдан чиқариб қўйишяпти. Ана шунинг оқибатида, баъзи автобусларда, трамвай-троллейбусларда ҳайдовчилар билан йўловчилар ўртасида даҳанаки жанглар, бир-бирини камситиш ҳоллари учраб турибди.

Кўнгилхираликларнинг бош сабабчиси кўпинча ҳайдовчи бўлади. Сабаби — унинг зиммасида кунлик режа бор, у режани бажариши керак! Лекин аксарият ҳайдовчилар бу юмушни автокорхонасига астойдил даромад келтириш мақсадида бажаришга интилмайди. Унинг ҳатти-ҳаракатлари замирида аслида бошқа бир нарса — шахсий манфаат ётади. Чунки ҳозир ҳайдовчининг ойлик маоши кунлик режаларни нечоғли бажаришига қараб белгиланади. Бу вазифани ортиғи билан уддаласа, қўшимча ҳақ ҳам олади. Бинобарин, ҳайдовчининг бутун фикри-зикри муддатида йўлга чиқиш, белгилаб қўйилган йўналишлар жадвалига амал қилишга, йўловчилар билан ширин муомалада бўлишга эмас, аксинча, қандай қилиб бўлмасин, бир амаллаб режани бажаришга қаратилади. Ана шу боис қайси транспортга чиқманг ҳайдовчилардан яккаш битта гапни эшитасиз: «Чиққанлар! Йўлкира ҳақини тўланглар!» Транспортлардаги ёзувлар ҳам шунга монанд: «Йўл ҳақи фалон сўм, юк ҳақи пистон сўм. Патта олмаганларга жарима писмадонча!» Гўё йўловчиларнинг ҳаммаси паришонхотир ёки йўлкира ҳақини тўлашдан қочадиган кишилар-у, кўз ўнгига буни эслатиб катта-катта ҳарфлар билан ёзиб қўймаса, ҳайдовчи ҳар дақиқада эслатиб турмаса, автобусдан туша солиб қочадигандек. Ҳолбуки, ҳар нарса, жумладан, таъна-дашном ҳам меъёрида бўлгани маъқул. Аммо айрим ҳайдовчилар режани бажаришда шу қадар «фидойилик» кўрсатишадики, охир-оқибат мижозлар билан мулоқотда тилларига ортиқча эрк бериб, қуюшқондан чиқиб кетадилар. Истасалар, йўл-йўлакай микрофон орқали ҳаммани баббаравар виждонсизликда айблаб, инсофу диёнатдан ваъз ўқийдилар, истасалар, кўп пул тушмаяпти, деган баҳонада автобусни йўлда шартта тўхтатиб қўядилар.

Можаролар кўпинча қайси эшикдан тушишдан келиб чиқади. Аксарият ҳайдовчилар йўловчиларни бекатларда фақат олдинги эшикдан тушишга мажбур қилишади. Бу усул, бошқа пайтлари майлику-я, аммо транспорт камайган кунларда, айниқса, автобуслар одам билан тирбанд бўладиган эрталабки ва кечки тиғиз пайтларда ҳаммани гашига тегади. Аввало, тиқилинчда одамлар орасидан сиргалиб олдинга ўтгунингизча бўларингиз бўлади: ҳам ўзингиз қийналасиз, ҳам ўзгаларни қийнайсиз. Иккинчидан, шусиз ҳам ишга ёки уйга шошиб турганингизда ортиқча вақт йўқотиб, асабингиз қўзийди. Ҳайдовчининг эса сизнинг аҳвол-руҳиятингиз билан заррача иши йўқ. Ҳатто, қўлида юки бор йўловчиларнинг ҳам, кексалару ёш болаликларнинг ҳам илтимос-илтижоларига қулоқ осмайди. Чунки, боя айтганимдек, унинг зиммасида «план» бор, одамлар эса, ҳайдовчилар наздида, «бир сўм тўлашдан қочадиган даражада ўта ноинсоф бўлиб кетишган!».

Тўғри, юзлаб йўловчилар орасида уч-тўртта йўлкира ҳақини насия қилиб кетадиганн ҳам топилиб туради. Уларга танбеҳ бериб, йўлкирани ундириб олишга ҳайдовчининг ҳақи ҳам бор. Лекин ўша уч-тўртта одамни деб бошқа юзлаб кишиларнинг вақтини олишга, асабини эговлашга ҳайдовчига ҳеч ким, ҳеч қачон, ҳеч қандай ҳуқуқ бермаган. Бундай йўл тутиш аслида турли ёшдаги, турли касбдаги одамларни ҳақоратлаш ва камситишдан бошқа нарса эмас. Энг ачинарлиси шундаки, аслида арзимасдек туюлган бу иллат амалда одамларга маълум даражада руҳий-маънавий зарар етказади. Айтайлик, эрталабки тиғиз пайтда маълум бир автобусга йўналишнинг бошланишидан то ниҳоясигача бўлган 20 та бекат оралиғида 300 та одам тушиб-чиқсин. Ҳайдовчи фақат олд эшикни очиб, патта текшириш жараёнида ҳар бекатда уларнинг икки минутдан ортиқча вақтини олганда, жами 10 соат вақтини ўғирлаган бўладими? Бўлади! Борингки, ўша йўловчиларнинг ҳаммаси эмас, учдан икки қисми ишга бораётган бўлса, камида 6 соатлик вақт бой бериладими? Бериладди. Энди бунга улар ишхонасига етгунларича бир неча бекат юришларини-ю, икки-учта транспорт алмаштиришларини, автобус кутишга сарфлаган ортиқча вақтларини қўшиб ҳисобласак, сўнгра шаҳар ишчи-хизматчиларининг сонини транспорт воситаларининг лоақал тўртдан бир қисмига кўпайтирсак, ҳосиласи нима бўлади? Шубҳасиз, минглаб кишилар ишга кечикади, ишлаб чиқаришга анча-мунча зарар етади. Бундан ташқари, транспортдаги можаролардан кайфияти бузилган одамнинг иши ҳадеганда юришавермайди, ҳамкасблари ва оила аъзолари билан тажанг муомалада бўлади. Бас, шундай экан, кўпчилик билан ишлайдиган жамоат транспорти ҳайдовчиси ҳар қандай вазиятда ҳам йўловчилар билан хушмуомалада бўлиши, уларнинг нафсониятига тегиб, беҳурмат қилмаслиги шарт. Акс ҳолда ўзи ҳурматидан айрилади. Тилига, сўзига эрк берадиган, рулга ўтиргандан сўнг ҳеч кимни менсимайдиган шер бўлиб кетадиган баъзи ҳайдовчилар буни унутмасликлари жоиз.

Таажжубки, «кўпни кўрган» ҳайдовчиларга шу ҳақда гап очсангиз, улар сизга тартиб-қоидани боплаб тушунтириб қўйишади: «Қоида бўйича пассажирлар орқа эшикдан чиқиб, олдинги эшикдан тушишлари керак. Тамом-вассалом!».

Ҳақиқатан ҳам, бир вақтлар жамоат транспортида шундай тартиб-қоида жорий қилинган. Лекин бунинг учун автобуслар етарли бўлиши, жадвал бўйича қатнаб туриши, орқа эшикдан чиққан одам бемалол ўтиш имконига эга бўлиши лозим. Ҳозир эса вазият ўзгарган. Сабаби аён: аҳоли кўп, қатновдаги транспорт воситалари кам. Бу — биринчидан. Иккинчидан — ўша тартиб-қоидаларда фақат йўловчиларнинггина эмас, ҳайдовчилар зиммасидаги мажбуриятлар ҳам белгилаб қўйилган. Жумладан, улар йўловчилар билан мулоқотда ширин муомалали бўлишлари, бекатларнинг номини ўз вақтида эълон қилиб боришлари зарурлиги қайд этилган. Афсуски, бу қоидани ҳозир аксарият ҳайдовчилар унутиб юборишган. Эсларида қолгани ва ҳеч вақт унутмайдиганлари фақат битта гап: «Йўл ҳақини тўланглар. Олдинга ўтинглар, орқа эшикдан умид қилманглар, барибир, очмайман!»

Буниси ҳам майли. Аммо ҳайдовчиларнинг лоақал «Тил тўғрисидаги қонунга» амал қилмаётганликларини қандай изоҳлайсиз? Эътироф этиш керак, ўтган тўрт-беш йил мобайнида бекатлар номи, транспорт воситалари пешонасидаги, ёнбошидаги ёзувлар маълум даражада ўзбекчалаштирилди. Лекин баъзи ҳайдовчи ва паттачилар учун «Амир Темур хиёбони» ҳамон «Сквер», «Марказий универмаг» — «ЦУМ», «Бобур боғи» — «Парк Кирова», «Саодат» савдо маркази» — «Торговий центр», «Тўқимачи» — «Текстилний», «Қардошлик мозори» — «Волгоградский», «Табассум» — «Путепровод» ва ҳоказо. Модомики, аҳвол ҳамон эски тос, эски ҳаммомлигича қолар экан, қанчадан-қанча маблағ, вақт, меҳнат сарфлаб тил ўргатиш курслари очишдан, одамларни сабоқ беришга ва олишга жалб этишдан мақсад нима эди? Биз қонунни бажараяпмиз, деб хўжакўрсинга иш тутиш, номига қоғоз тўлдиришмиди? Бордию, аксинча бўлса, амалга оширилган ишларнинг самараси қани? Бу саволларга автокорхоналар, қолаверса, шаҳар йўловчилар ташиш транспорти концерни раҳбарлари қандай жўяли жавоб қайтара оладилар? Ёки улар учун ҳайдовчиларнинг фақат кунлик режани бажаришни талаб қилиш ўта муҳиму, давлат қонуни иккинчи даражали ишми? Менимча, ўз соҳасининг тараққиётини ўйлаган одам, фақат иқтисодчигина эмас, маънавиятни ҳам, шу аснода одобахлоқни ҳам унутмаслиги лозим. Чунки, маънавиятнинг ўзаги ахлоқ бўлса, иқтисоднинг негизи маънавиятдир.

Яна бир гап: эътибор берган бўлсангиз, сезгандирсиз, кейинги вақтларда трамвай, троллейбус ҳайдовчилари ойлик умумий чиптаси бор йўловчиларга алланечук оғриниш билан қарайдиган одат чиқаришган. Ҳатто баъзилари орқаваротдан ғудраниб қўядиган ёки «Ҳаммада проездноймиӣ, менга эса пул керак — план керак!» деб очиқдан-очиқ нолийдиган бўлиб қолишган. Бу жиҳатдан айниқса «Амир Темур майдони» — «Сирғали 12-даҳаси» йўналиши бўйича қатновчи 120 тезюрар автобус ҳайдовчиларининг қилиқларини тушуниш қийин. Улар, бир қарасанг, иложи борича ойлик умумий чиптаси борларни автобусга чиқармасликка уринадилар, яна бир қарасанг, ҳайиқмай-нетмай: «Бизда ойлик умумий чипталар ўтмайди, режа бўлмаяпти. Ҳамма нақд пул тўласин», — деб шарт қўйишади. Бошқа баҳона топиша олмаса, «Чиптаси борлар нақд пул тўлайдиганларга жой бўшатиб бериб, ўзлари тик туриб кетишсин», — деб ақл ўргатишади. Ўзларини уддабуронроқ ҳисоблаган айрим троллейбус ва автобус ҳайдовчилари эса сал бошқачароқ йўл тутишади. Транспорт камайган кечки ва тунги пайтларда бекатларда бетоқат бўлиб турган одамлар олдига шартта келиб, тўхтайдилар-да, «Фалон томонга 3 сўм, пистон томонга 5 сўмдан, фақат нақд пулга!» деб эълон қилишади. Ҳолбуки, бу пайтда ўша автобус ёки троллейбус жадвал бўйича айнан ушбу йўналиш бўйича кетаётган бўлади.

Қандай кўринишда бўлмасин, ҳайдовчиларнинг ойлик умумий чиптаси бор кишиларга бошқача кўз билан қарашлари, уларни иккинчи даражали йўловчиларга чиқариб қўйишлари яхшиликка ёмонликнинг, хизматга тухматнинг ўзгинасидир. Нега дейсизми? Бундай чипталарни сотиб олган одам аслида биринчи навбатда ўзи учун эмас, балки транспортчилар, жумладан, ўзига ёвқараш қилаётган ўша ҳайдовчи учун ҳам қулайлик яратган бўлади. Чунки бу чипталарни сотишдан тушган маблағ эвазига концерн транспорт воситалари учун бир ой олдин ёнилғи-мойлаш материаллари ва эҳтиёт қисмлар харид қилиш, ҳайдовчиларни маош билан маълум даражада таъминлаш имкониятига эга бўлади. Нарх-наво тобора юқорилаётган шароитда бу транспортчилар учун жуда катта мададдир. Борди-ю, ҳайдовчиларнинг зиммаларидаги кунлик режани бафуржа ишлаб бажаришлари қийин кечаётгани рост бўлган тақдирда ҳам, бунинг учун йўловчилар эмас, аввало, транспортчиларнинг ўзлари айбдордирлар. Ё концерн мутасаддилари йўловчилар оқимини ҳисобга олмаган ҳолда кунлик режани меъёридан юқори қилиб белгилаган ёки, тушумнинг маълум қисми ҳайдовчиларнинг «чап чўнтак»ларида қолиб кетаётган бўлиб чиқади. Чунки концерн ҳисобдонларига ҳар бир автобус кунда ўртага қанча йўл ҳақи тушириши кўп йиллик тажрибадан яхши маълум. Бизнинг талабимиз — концерн раҳбарлари олдиндан ойлик умумий чипталар сотиб халқнинг пулини олаяптиларми, ўз ўрнида шундай чиптаси борларни бетга-чопар, оғзи зўр ҳайдовчиларнинг ноўрин таъна-дашномларидан, дўқ-пўписаларидан ҳимоя қилишни ҳам ўз зиммаларига олсинлар.

Дарвоқе, узатмалар қутиси ҳақида. Биласиз, бу мослама мотор билан ғилдираклар ўртасида кўприк вазифасини ўтайди. Мабодо, у носоз бўлса, мотор ҳарчанд бенуқсон ишламасин, барибир, фойдаси йўқ, жонсиз темирлигича қолаверади. Мен жамоат транспортидаги муомала маданиятини ана шу узатмалар қутисига қиёслагим келади. Ширинсўз, хушмуомалалик ҳар қандай шароитда ҳам инсон учун бир-бирини тушунишда, бир-бирининг қулфи дилига йўл топишида калит вазифасини ўтайди. Тонг қоронғусидан то ярим тунга қадар эл хизматида бўлаётган, юзлаб-минглаб одамларнинг узоғини яқин, оғирини енгил қилаётган ҳайдовчиларимиз масаланинг ана шу жиҳатларига ҳам эътибор беришларини истардим.

Абдунаби ҲАЙДАРОВ

БАЙРАМ ШОДИЁНАЛАРИ

ГАТА КАМСКИЙ ҲАММАНИ ЕНГМОҚЧИ

Гата Камский асли россиялик. Бундан бир неча йил бурун у отаси Рустам билан қочоқ сифатида ватанини тарк этган. Ҳозир Америка Қўшма Штатларида яшайди. Мутахассислар Гатани жаҳоннинг энг талантли шахматчиларидан бири сифатида тан олишмоқда. Яқинда ота-бола Камскийлар Испанияда чиқадиган «Хаке» журнали бош муҳаррири Лионсия Гарсияга интервю берди.

Гата болалиги ҳақида шундай дейди:

— Олти ёшгача Навокузнец шаҳрида яшаганмиз. Болалигимда велосипед миниб сайрга чиқишни яхши кўрардим. Тез-тез кинога тушиб турардим. Музикани севардим. Онам менга аввал аккардион чалишни ўргатди. Аммо у жуда оғир эди. Шунинг учун скрипкага ўтдим. Хуллас, охири роял ҳам сотиб олдик. Отам менинг дунёқарашим ўсиши учун турли хил ўйинчоқлар олиб берарди.

Кейин Ленинградга кўчиб кетдик. У ерда ўрта мактаб билан бирга шахмат мактабига ҳам қатнай бошладим. Кўчамизда ташландиқ ерлар кўп эди. Отам раҳбарлигида у ерга теннис корти қурдик. Болаларнинг ўша пайтдаги қувончини кўрсангиз эди...

Рустам Камский мухбирнинг ПША (профессионал шахматчилар ассоциацияси) ва Гата муносабатлари ҳақидаги саволларига жавоб берар экан, ПШАнинг бугунги раҳбарлари фаолиятидан қониқмаётганлигини очиқ-ойдин ошкор этади:

— Бу ташкилотни тузишаётганда улар ҳар бир гроссмейстернинг номи ва имзосидан фойдаланишди. Энди эса ўзлари билганидан қолишмаяпти. Ҳар бир шахматчи ўз харажатларини ўзи кўтариши керак эмиш. ПШАда Гатанинг рейтинги 2712. Аслида эса 2752 бўлиши керак. Улар рейтингни шахматчининг ўзларига ёқиш ёқмаслигига қараб белгилашаяпти. Бундан ташқари ФИДЕ негадир ПША турнирлари рейтингини ҳисобга олмайди. Менинг ўғлим ПШАда Каспаровдан, ФИДЕда Карповдан сўнг иккинчи шахматчи ҳисобланади.

Гата ҳам ҳар икки шахмат ташкилотининг бугунги фаолиятидан норози. Унинг гапига қараганда, ПША ва ФИДЕдагилар нима қилиб бўлса ҳам Гатанинг ирадасини букишга, синдиришга ҳаракат қилишмоқда. У ўз гапини қуйидаги мисол билан исботлашга уринади:

«Мен Палма-де Малоркда ХГАнинг (ПША ўша пайтда шундай атарларди) очиқ турнирида иштирок этдим. Бу мусобақа бир вақтнинг ўзида саралаш турнири ҳам ҳисобланарди. Кейинги тур ўйинлари Югославия ёки Дубайда бўлиб ўтиши керак эди. Аммо Каспаров уни Москвада ўтказишга қарор қилди. У менинг қочоқлигим ва Россияга борсам АҚШга жўнатмай қўйишлари мумкинлигини билмаслигига ишонмайман. Биз вазиятни тушунтирганимизда ҳам МГА ўз хатосини тузатишга ҳаракат қилмади.

Гарчи ўзим ҳам унчалик ишонмасам-да, ҳозирги чемпионлар мен уларни енгишим мумкинлигини тушуниб етган кўринади».

Рустам ўғлига қўшимча қилиб шундай дейди:

Карпов ҳам, Каспаров ҳам яхши шахматчилар. Улар бировларнинг ноғорасига ўйнайдиганлардан эмас. Шундай экан, биз испаниялик ёзувчи Фернандо Аррабел айтганидек, уларнинг бу қилиғидан аччиқланишимиз керак эмас. Улар биз билан курашмоқдалар ва шу йўлда ҳар қандай вазиятдан фойдаланишмоқда.

Собиқ СССРда Гатанинг шахмат ўйнашига йўл беришмади. Ва биз Америкага кетишга мажбур бўлдик. Аммо у ёқда ҳам бизни ҳеч ким қўллаб-қувватламади».

Камскийлар АҚШга келишгач, анча пайт қийналиб яшашган. Ҳатто Рустам айрим кунлари тамадди ҳам қилмаган.

Гата Камскийнинг бўш вақтини қандай ўтказиши ҳам кўпчиликни қизиқтириши табиий. Шунинг учун мухбир унга бир неча марта шу саволни беради.

Шунда Гата: «Мен бу ҳақда гапиришни яхши кўрмасам-да, сиз шу саволни қайтаришни қўймаяпсиз. Бўлмаса эшитинг. Эрталаб тураман, шахмат билан шуғулланаман, чопаман, кейин ухлайман ва эртаси куни ҳам шу ҳолат такрорланади,» деб кинояли жавоб қайтаради.

Мухбирнинг агар сиз ПША бўйича ҳам, ФИДЕ бўйича ҳам чемпионатларда ғолиб чиқсангиз нима бўлади, деган саволига ота-болалар қуйидагича жавоб қайтаради.

Гата:— Мен ўзимни бахтли ҳисоблардим. Яратган биз томонда. Шу матчларда ютишимда Худо менга мададкор бўлади. Менимча ҳар қандай одам ҳам икки томонлама чемпион бўлиб, кўп пул ишласа ўзини бахтли ҳисобласа керак.

Рустам:— ...Биз жаҳон чемпионати ҳар йили ўтказилиши ва ғолибларга бериладиган совринлар адолатли бўлиши тарафдоримиз. Агар, Худо ол қўлим деб, ўғлим чемпион бўлиб қолса, Гата албатта чемпионатнинг янги қонун-қоидаларини ишлаб чиқади. Бизнинг ташкилотимиз адолатли ташкилот бўлиши керак. Агар менинг ўғлим чемпион бўлса ҳам бошқалардан кўп пул олмайди. Шу сўзларимни эсингиздан чиқарманг...

ҚАРҒИШ ОЛМА, ОЛҚИШ ОЛ

Инсоннинг кайфияти ҳамиша бир хилда бўлавермайди. Баъзан кимдандир хурсанд бўлсангиз, баъзан бошқа бировдан ранжийсиз. Ҳурсанд бўлган чоғингиз ўша одамга миннатдорчилик билдириб, бисотингиздаги энг яхши сўзлар билан уни алқайсиз, ранжиганда эса ғазаб-нафратингизни ифодаловчи сўз-ибораларни излаб қоласиз. Биз қуйида кундалик ҳаётимизда олқиш билан бир қаторда кенг ишлатиладиган қарғишлар хусусида мулоҳаза юритмоқчимиз.

Қарғиш турли халқларда турлича қўлланиладиган, лекин моҳиятан бир хил вазифани ўтайдиган — кишининг кишига шахсий ғарази ва нафратини билдириш воситаси бўлган фолклор тушунчадир. У адабий жанр эмас, бундай дейишга асос ҳам йўқ. Шунга кўра, унинг алоҳида ижрочилари ёки ижодкорлари ҳам йўқ.

Фолклоршунос профессор Баҳодир Саримсоқов «Олқишлар ва қарғишлар» мақоласида («Ўзбек фолклорлари очерки», 1 том, Тошкент, 1988 йил) шундай деб ёзади: «...Қарғишларда кишига зиён-заҳмат етказиш, унга ёмонлик тилаш устунлик қилганлиги учун улар фақат биргина ўринда, яъни бирор кимсани қарғаш лозим бўлгандагина қўлланилади...»

Ҳақиқатан ҳам, қарғишлар исталган вақтда, исталган кишига нисбатан қўлланавермайди, фақат маълум шахслар ўртасида ўзаро ноиттифоқлик ёки муросасизлик келиб чиққанда ишлатилади. Улар нутқда кам ишлатилса-да, кенг қамровли тушунчага ўхшайди. Шу боис ёзма адабиётда ҳам, халқ оғзаки ижодида ҳам учрайверади. Ёзма адабиёт оғзаки адабиёт таъсирида сайқаллашуви инобатга олинса, қарғиш соф фолклор тушунча эканлигига шубҳа қолмайди.

Қарғишлар ҳамма жойда ҳам аёллар нутқида кўпроқ учрайди. Улар «рақиб»ларидан ўч олиш, уни руҳий азоблаш учун «бисот»ларидаги қарғишлардан унумли фойдаланадилар. Бундай хусусият эркакларга хос эмас.

Баҳодир Саримсоқов юқорида эслатилган мақоласида халқ қарғишларини асосан уч гуруҳга бўлиб ўрганишни тавсия этади: 1. Мифологик тасаввурлар билан боғлиқ қарғишлар. 2. Табиат билан боғлиқ қарғишлар. 3. Турли нарса-буюмлар билан боғлиқ қарғишлар.

Қарши қарғишлари намуналарини кузатиш жараёнида уларни янада соддалаштириш ниятида қуйидаги асосий беш бўлакка ажратиш бизга маъқул туюлди.

1. Инсоннинг тана аъзолари билан боғлиқ қарғишлар. Бу ўринда аъзолар ва уларнинг вазифалари ҳақида тўхталиб ўтирмаймиз. Зеро, бош, юз, кўз, қўл, оёқ ва бошқалар қандай вазифани бажариши ҳаммага маълум. Биз тана аъзолари қаршиликлар нутқида қандай воситалар билан қарғалиши ҳақида қисқача тўхталмоқчимиз, холос. Бундай қарғишларнинг ўзини ҳам кичик гуруҳчаларга бўлиш мумкин:

а) бош билан боғлиқ қарғишлар: э... э... бошинг қурсин, э... каллаварам, хом калла, қовоқ калла, бошийни еяйсан, эшай калла;

б) кўз билан боғлиқ: кўзинг ўйилсин, кўзинг тешилсин, кўзинг эриб оқсин, кўр бўляйсан, кўккўз, кўзинг чиққур;

в) юз билан боғлиқ: рангинг жийсин, илоя, аптинг қурсин, турқи совуқ, юзинг куйсин, безбет, бетингга куйдирги чиқсин;

г) тил билан боғлиқ: тилинг кесилсин, тилингга ўқитма чиқсин, тилингнан топгур (Қарши шевасида-дан чиқиш келишигинан тарзида талаффуз қилинади), тилингнан осиляйсан, тилинг бошингга етсин;

д) оғиз билан боғлиқ: оғзингнан қонинг келсин, оғзинг чурисин, оғзи катта, оғзийни очмай кет, оғзинг айрилсин;

е) қулоқ билан боғлиқ: эй кар, шалпангқулоқ, сурпа қулоқ, чурри қулоқ, кар ўляйсан, қулоғингга том битсин;

ё) қўл билан боғлиқ: чўлоқ, қўлинг синсин, қўлинг шол бўлсин, қўлсиз қоляйсан;

ж) оёқ билан боғлиқ: оёғинг синсин, оёғинг гўрда чирисин, чўлоқ, маймоқ ва ҳоказолар.

Шунингдек, бўйин, қорин, жағ, елка сингари аъзолар билан боғлиқ қарғишлар ҳам мавжуд. Бироқ қўлланиши доираси ниҳоятда тор бўлганлиги боис улар ҳақида тўхталиб ўтирмаймиз.

2. Йигит-қизларга нисбатан қўлланадиган қарғишлар. Юқорида санаб ўтилган қарғиш воситалари исталган кишига қарата, ёши ва жинсидан қатъий назар, ишлатилавериши мумкин. Фақат қарғалувчи шахснинг тана аъзоси қарғаш воситасига мос келса, бас. Шундай қарғишлар ҳам борки, улар фақат қиз-жувонларга ёки йигитларга нисбатан ишлатилади. Бундай қарғишлар ўз-ўзидан иккига бўлинади:

а) қиз-жувонларга нисбатан қўлланадиган қарғишлар: жувон ўлгур, жувормарг ўлгур, қиз бўлмай қизил кесай бўл...

б) йигитларга нисбатан қўлланадиган қарғишлар: йигит ўляйсан, қийиляйсан, қирчиғингнан қийилгур...

3. Инсон феъл-атвори билан боғлиқ қарғишлар. Бундай қарғишлар салбий жиҳатли, ҳавойи, ман-ман, муомала маданиятини билмайдиган, бошқаларни менсимайдиган айрим кишиларга нисбатан қўлланади, бир жиҳатдан қарғалувчи шахснинг салбий қилиқ-одатларидан тийилишини ҳам кўзда тутади: шишма, шишмай ўл, боди, гердаймай кет, керилмай кеткайсан, илоя, гезармай ўл...

4. Ота-онага нисбатан ишлатиладиган қарғишлар. Шундай қарғишлар ҳам борки, булар воситасида қарғалувчи шахснинг ўзи эмас, ота-онаси қарғалади. Аниқроғи, фарзандига яхши тарбия бера олмаган айрим ота-оналар қарғишга учрайдилар; падарингга лаънат, тарбия берганга лаънат, нон бериб, адаб бермаган ота-онангга лаънат, онанг қурсин...

5. Ўлим билан боғлиқ қарғишлар. Бундай қарғишларда киши ўз рақибининг мутлақо йўқ бўлиб кетишини истайди ва ўзида руҳий енгиллик сезади! Э... э... ўл-эй жонинг чиқсин, ер ютсин, худо олсин, қуриб кет, кўкингни кияй, мани ёшимга етмай ўл...

Кўриниб турибдики, Қарши қарғишлари ҳам ўзбек халқ қарғишлари орасида мавзу доирасининг кенглиги, ҳиссий-ҳаяжоний бўёқдорлиги билан ўзига хос кўринишларга эгадир.

Абдураҳмон ПИРИМҚУЛОВ,
ЎзФА Алишер Навоий номидаги адабиёт институтининг катта лаборанти

МУАССИСЛАР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАДАНИЯТ ИШЛАРИ ВАЗИРЛИГИ, ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ
* * *
НОШИР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ «ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБАА КОНЦЕРНИ

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ
OZBEKISTON ADABIYOTI VA SAN'ATI
1995 йил
ҲАФТАЛИК ГАЗЕТА

Манзилимиз: Тошкент — 700083, Матбуотчилар кўчаси, 32.
Телефонлар: қабулхона — 33-52-91, хатлар ва оммавий ишлар бўлими — 32-54-56
* * *
«Шарқ» нашриёт-матбаа концерни босмахонаси. Манзили: Тошкент шаҳри, «Буюк Турон» кўчаси, 41-уй

Бош муҳаррир: Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ
Таҳрир ҳайъати: Мурод АБДУЛЛАЕВ (назм ва наср бўлими мудири), Дадахон ЁҚУБОВ, Одил ЁҚУБОВ, Анвар ЖАББОРОВ, Баҳодир ЖАЛОЛОВ, Ашурали ЖЎРАЕВ (санъат бўлими мудири), Маҳмуд САЪДИЙ (танқид ва адабиётшунослик бўлими мудири), Шароф УСНАТДИНОВ, Озод ШАРАФИДДИНОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ (бош муҳаррир ўринбосари), Беккул ЭГАМҚУЛОВ (масъул котиб)

Навбатчи муҳаррир —Мурод АБДУЛЛАЕВ

Редакцияга келган қўлёзмалар таҳлил этилмайди ва муаллифларга қайтарилмайди. Муаллифлар фикри таҳририят нуқтаи назаридан фарқланиши мумкин.

Рўйхатдан ўтиш тартиби № 24. Буюртма Г. — 0105. 19828 нусхада босилди, ҳажми — 4 босма табоқ. Газета IBM компьютерида терилди ва саҳифаланди. Индекс 64593. 1 2 3 4 5 6